

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

FİLOLOGİYA FAKÜLTƏSİ

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrası

Magistr pilləsində tədris olunan fənlərin

PROQRAMI

Bakı - 2010

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

FİLOLOGİYA FAKÜLTƏSİ

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrası

PROGRAM

(Ali filoloji təhsilin magistr pilləsi üçün)

İstiqamət: HSM 02.00.00 – Filologiya
İxtisas: HSM 02.00.01 – Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi
HSM 02.00.05 – Ədəbiyyat nəzəriyyəsi

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Elmi-Metodik Şurası "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı" bölməsinin 06.03.2009-cu il tarixli 7 nömrəli iclas protokolu ilə təsdiq edilmişdir.

Elmi redaktor: f.e.d., prof. Q.Namazov

Rəyçilər: f.e.d., prof. T.Mütəllibov

f.e.d., prof. C.Abdullayev

İZAHAT VƏRƏQİ

Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ən zəngin və mürəkkəb dövrü sayıldığından bakalavr pilləsində olduğu kimi magistraturada da filologiya istiqamətli ixtisaslarda bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisinə əsas yer verilir. Burada başlıca məqsəd ədəbiyyat tariximizin və orta əsrlər ədəbi-mədəni əlaqələrimizin çağdaş ədəbiyyatşünaslıq elminin nailiyyətləri səviyyəsində araşdırılması və sistemli öyrənilməsidir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ixtisasına qəbul olunan magistrantlara «Azərbaycan intibah ədəbiyyatı», «Azərbaycan ədəbiyyatı ümumşərq kontekstində», «Romantik ədəbiyyat» və «Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf» fənləri I kursun I-II semestrlərində, ədəbiyyat nəzəriyyəsi ixtisası üzrə qəbul olunanlara isə «Divan ədəbiyyatının poetikası» fənni I kursun II semestrində tədris olunur.

«Azərbaycan intibah ədəbiyyatı», «Romantik ədəbiyyat», «Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf», «Divan ədəbiyyatının poetikası» fənlərinin tədrisinə mühazirə üçün – 30, məşğələ üçün - 15 saat vaxt ayrılmışdır. «Azərbaycan ədəbiyyatı ümumşərq kontekstində» fənninin tədrisi üçün nəzərdə tutulmuş 32 saatın 12-si məşğələ saatıdır. «Ədəbi məktəblər» fənninin mühazirəsi 48 saatdır.

Mühazirələrdə mövzular elmi və dolğun şəkildə magistr pilləsinə uyğun olaraq əhatə olunur, yüksək ixtisaslı filoloq-müəllimlərin hazırlanmasına xüsusi əhəmiyyət verilir.

Seminar məşğələlərində tələbələrin mövzu üzrə elmi-nəzəri hazırlığı, mənimsəmə qabiliyyəti, sərbəst təhlil və yanaşma bacarığı müəyyənləşdirilir.

ƏDƏBİ MƏKTƏBLƏR

Tərtib etdi: f.e.d., prof. B.Babazadə

Mühazirə 48 saat

Mövzu 1: Ədəbi məktəb, üslub, cərəyan haqqında ümumi məlumat – 2 saat.

Ədəbi məktəb, üslub, cərəyan və ədəbi metodlar haqqında nəzəri baxışlar. Azərbaycanda ədəbi məktəb ənənəsi. Ədəbi məktəbin yaranmasında əsas faktorlar. Ədəbi şəxsiyyətlərin adı ilə bağlı olan ədəbi məktəblər. Üslub yaradıcılıq fərdiyyəti kimi. Üslub metodun təzahür formasıdır. Ədəbi cərəyanların yaranması. Dünya ədəbiyyatında müxtəlif ədəbi cərəyanların təşəkkülü. Azərbaycan ədəbiyyatında yaranan ədəbi məktəblər: sentimentalizm, maarifçi-realizm, tənqidi-realizm və s.

Mövzu 2: Azərbaycanda ədəbi məktəblər. Nizami ədəbi məktəbi – 2 saat.

Azərbaycan ədəbiyyatında qədim və orta əsrlərdə yaranmış ədəbi məktəblərin xarakterik cəhətləri. Ədəbi məktəb sənətkar fərdiliyi və yaradıcılıq orijinallığı kimi. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Nizami Gəncəvi ədəbi məktəbinin yaranması. Nizami şərqi ədəbiyyatında ilk “Xəmsə” müəllifi kimi. “Xəmsə” yaratmağın nəzəri kriteriyaları və bədii – poetik şərtləri. Nizami yaradıcılıq orijinallığı ilə dahi sənətkar kimi. Nizami ədəbi məktəbinin özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri.

Mövzu 3: Nizami intibah ədəbiyyatının yaradıcısı kimi – 2 saat.

Dünya ədəbiyyatında İntibah məsələsi. İntibah - ədəbiyyatın, elmin, mədəniyyət və incəsənətin çiçəklənməsidir. Azərbaycan ədəbiyyatında intibahın təşəkkülü. Nizami intibah ədəbiyyatının yaradıcısıdır. İntibah ədəbiyyatının nəzəri problemləri.

Nizami yaradıcılığında intibahın təzahürü. Nizaminin poemalarında təsvir və tərənnüm olunan obrazlar İntibah ədəbiyyatının ən yaxşı, ümumbəşəri xüsusiyyətlərə malik insan obrazlarıdır. Dünya ədəbiyyatında İntibah realizmi anlayışı.

Mövzu 4: Nizami ədəbi məktəbinin davamçıları – 2 saat.

Nizami özündən sonra Azərbaycan və Şərqi ədəbiyyatına təsir göstərən ən böyük sənətkardır. Nizami yaradıcılığının ideya – estetik məzmunu və bəşəri əhəmiyyəti. Nizaminin Azərbaycan və şərqi ədəbiyyatında davamçıları. Nizaminin təsiri ilə yazan şairlər: Arif Ərdəbili, Əmir Xosrov Dəhləvi, Füzuli, Nəvai, Əssar Təbrizi və b.

Mövzu 5: Füzuli ədəbi məktəbi haqqında məlumat – 2 saat.

Füzuli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində üç dildə yazıb – yaradan sənətkardır. Füzuli qəzəl şeirinin böyük ustası kimi. Füzuli şeirinin poetik xüsusiyyətləri. Şairin yaradıcılığında sözün estetikası. Füzuli yaradıcılığında bahariyyələr. Füzuli yaradıcılığının özündən sonra yaranan qəzəl şeirinə və ümumiyyətlə Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri məsələsi. Şairin lirikası. Füzuli lirik – fəlsəfi şeirin böyük ustasıdır. Füzuli yaradıcılığının nəzəri və estetik məsələləri. Şair haqqında yazılan tədqiqatlar.

Mövzu 6: Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması – 2 saat.

Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması Nizaminin təsiri ilə yazılan, lakin, dünya ədəbiyyatının ən bənzərsiz nümunəsinə çevrilən bir əsərdir. Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması ana dilində yazılmış ən məşhur əsər kimi. “Leyli və Məcnun” poemasının süjeti, kompozisiyası və surətlər aləmi. «Leyli və Məcnun» poemasında söz, bədii təsvir və ifadə vasitələri. Füzuli Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir ədəbi məktəbin yaradıcısıdır. Füzuli ədəbi məktəbinin sonrakı dövr Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri məsələsi.

Mövzu 7: Vaqif ədəbi məktəbi – 2 saat.

Vaqif XVIII əsrdə yaranan yeni real şeirin banisidir. XVIII əsr yeni realist şeir məktəbinin yaranması M.P.Vaqifin adı ilə bağlıdır. Vaqif şeirində xəlqilik və realizm. Şairin yaradıcılığında sadəlik. Vaqif şeirində məhəbbət və gözəllik motivləri. Vaqifin dövrü və ədəbi mühiti. Vaqif yaradıcılığında ictimai motivlər. Vaqif haqqında yazılan tədqiqat əsərləri.

Mövzu 8: XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında maarifçilik. İ.Qutqaşınlı, A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh – 2 saat.

XIX əsr ədəbiyyatının əsas problemləri. XIX əsrin 30-cu illərində ədəbiyyat qarşısında qoyulan tələb və vəzifələr. XIX əsr ictimai həyatında Maarifçilik. Maarifçiliyin sosial – psixoloji tərəfləri. XIX əsrdə Maarifçi ədəbiyyatın təşəkkülü. Maarifçilik və maarifçi – realizm. Maarifçi realizmin xarakterik xüsusiyyətləri və ideya – estetik mənbələri. Maarifçi – realizmin əsas nümayəndələri: A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, İ.Qutqaşınlı.

Mövzu 9: M.F.Axundov və maarifçilik – 2 saat.

M.F.Axundov XIX əsr maarifçi – realist ədəbiyyatın ən böyük nümayəndəsidir. XIX əsrin 50-60-cı illərində ədəbiyyatın inkişafında Axundovun rolu. M.F.Axundovun maarifçi – realist ədəbiyyatın ən yüksək mərhələyə çatmasında rolu. Axundovun yaradıcılıq metodu.

Mövzu 10: Axundov dramaturgiyasında dil və üslub məsələsi – 2 saat.

M.F.Axundov Azərbaycan və şərq ədəbiyyatında dramaturgiyanın banisidir. Onun dramaturgiyasının nəzəri və estetik xüsusiyyətləri. Axundovun 1850-55-ci illərdə yazdığı komediyaları klassik dramaturgiyanın ən yaxşı nümunələri kimi. Axundov dramaturgiyasında sənətkarlıq – dil, üslub, janr, metod və poetika məsələləri.

Mövzu 11: M.F.Axundovun ədəbi – nəzəri görüşləri – 2 saat.

M.F.Axundov professional ədəbi tənqidin ilk nümayəndəsidir. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, dilinin tamamilə yeni bir axara düşməsində Axundovun nəzəri fikirlərinin rolu. Axundovun nəzəri görüşlərində ideya, məzmun, ifadə, janr və ədəbi tənqid məsələləri. M.F.Axundovun nəzəri-estetik görüşləri haqqında elmi fikir və tədqiqatlar.

Mövzu 12: N.Vəzirov və N.Nərimanov M.F.Axundov dramaturgiya məktəbinin davamçıları kimi – 2 saat.

M.F.Axundov dramaturgiyasının sonrakı dövr Azərbaycan dramaturgiyasına təsiri. N.Vəzirov Axundov dramaturgiya məktəbinin ən görkəmli davamçısıdır. N.Vəzirov dramaturgiyasının əsas problemləri. Vəzirovun “Müsibəti – Fəxrəddin” əsəri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində faciə janrının ilk nümunəsidir. Axundov dramaturgiyasının N.Nərimanov yaradıcılığına təsiri. N.Nərimanovun “Nadir şah” əsəri tarixi dram janrının ilk nümunəsi kimi. Tarixi şəxsiyyət və tarixi obraz məsələsi. Ədəbiyyatda tarixlik və müasirlik.

Mövzu 13: XIX əsrdə satirik şeir məktəbi: M.B.Nadim, B.Şakir, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani – 2 saat.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında satirik şeir məktəbinin təşəkkülü. Ədəbiyyatda gülüşün rolu və funksiyası. Gülüş ictimai eybəcərliklərə qarşı kəskin ədəbi silahdır. Satira və yumor. Satirik gülüşün formaları. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında satirik şeirin yaranması. Satira nəzəriyyəsi. Satirik ədəbiyyat və realizm. M.B.Nadim, B.Şakir, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani XIX əsr satirik şeirinin əsas nümayəndələridir.

Mövzu 14: XX əsrin əvvəllərində mətbuat. «Molla Nəsrəddin» və «Füyuzat» ədəbi məktəbləri – 2 saat.

XX əsrin əvvəllərində mətbuat və ədəbiyyat. «Molla Nəsrəddin» jurnalının (1906) yeni bir ədəbi məktəbin – «Molla

Nəsrəddin» ədəbi məktəbinin yaranmasında rolu. «Molla Nəsrəddin» jurnalının qaldırdığı əsas problemlər: Azərbaycançılıq, Azərbaycan dili, millilik, xəlqilik və s. Yeni tipli ədəbiyyatın və mətbuatın yaranmasında «Füyuzat» jurnalının rolu. «Füyuzat» ədəbi məktəbi və romantik ədəbiyyatın inkişafı.

Mövzu 15: C.Məmmədquluzadə ədəbi məktəbi. Nəsr yaradıcılığı – 2 saat.

C.Məmmədquluzadə XX əsr Azərbaycan tənqidi realist ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsidir. Yazıcının yaradıcılığında əsas ədəbi istiqamətlər: dramaturgiya, nəsr, publisistika, jurnalistika və s. Mirzə Cəlil nəsrinin əsas problemləri: xəlqilik, millilik, azadlıq və s. Mirzə Cəlil nəsrində dil və üslub məsələləri. C.Məmmədquluzadə nəsrində obraz yaradıcılığı, ideya, məzmun, süjet və kompozisiya məsələləri.

Mövzu 16: C.Məmmədquluzadənin dramaturgiyasında sənətkarlıq məsələləri – 2 saat.

C.Məmmədquluzadənin dramaturji yaradıcılığı XX əsr tənqidi-realist dramaturgiyasının yeni tipli nümunələridir. Tənqidi-realizmin mahiyyəti və nəzəri xüsusiyyətləri. Realizmin mərhələləri və tipologiyası. Mirzə Cəlil dramaturgiyasında fərdiləşdirmə və ümumiləşdirmə. Mirzə Cəlil dramalarında obraz yaradıcılığı. Dramın nəzəri xüsusiyyətləri və C.Məmmədquluzadə dramalarının orijinal cəhətləri. C.Məmmədquluzadə dramalarında dil, üslub, süjet, kompozisiya və komizm.

Mövzu 17: Ə.Haqqverdiyev hekayələrində satira və yumor – 2 saat.

Ə.Haqqverdiyev yaradıcılığı və tənqidi – realizm. Haqqverdiyevin povest və hekayələri. Tənqidi-realist nəsrin ən yaxşı nümunəsidir. Yazıcının nəsr əsərlərində həyat həqiqəti və bədii həqiqət. «Xortdanın cəhənnəm məktubları» povestində satirik gülüşün xarakteri. «Marallarım» hekayələr silsiləsində satirik

və yumoristik gülüş çalarları. Ə.Haqqverdiyev hekayələrində fərdiləşdirmə və ümumiləşdirmə sənətkarlığı. Hekayələrin süjet və kompozisiya xüsusiyyətləri. Ə.Haqqverdiyev nəsrinə və XX əsr ədəbiyyatında gülüş.

Mövzu 18: Haqqverdiyev dramaturgiyasında sənətkarlıq məsələləri – 2 saat.

Haqqverdiyev dramaturji yaradıcılığında dram, tarixi faciə və komediya. Haqqverdiyev dramalarında ideya və mövzu məsələsi. «Ağa Məhəmməd şah Qacar» faciəsində tarixi şəxsiyyət, bədii obraz, tarixilik və müasirlik məsələsi. Dramlarında dramatik, tragik və komik obrazların fərdiliyi. Haqqverdiyevin dramalarında dil, üslub və süjet – kompozisiya məsələləri. Haqqverdiyev haqqında yazılan tədqiqatlar.

Mövzu 19: M.Ə.Sabir yeni ədəbi məktəbin yaradıcısı kimi – 2 saat.

M.Ə.Sabir yaradıcılığı XX əsr tənqidi-realist və satirik ədəbiyyatın ən yüksək zirvəsidir. Sabir öz satiraları ilə yenilikçi, novator bir şairdir. Sabir satiralarında gülüşün bədii-poetik xüsusiyyətləri. Sabirin satiralarında bədii təsvir və ifadə üsulları. Sabir yaradıcılığında sənətkarın şəxsiyyəti, gülüşün xarakteri, poetik inqilabilik, dil-üslub, vəzn və kompozisiya məsələləri. Sabir haqqında tədqiqatlar. Sabirin «Molla Nəsrəddin» jurnalında fəaliyyəti.

Mövzu 20: Sabirin davamçıları – 2 saat.

Sabir satirasının XX əsr satirik şeirinə bədii təsiri. Əli Nəzmi, Mirzəli Möcüz, M.S.Ordubadi, Ə.Qəmküsar Sabirin təsiri ilə yazan görkəmli satiriklər kimi. XX əsr satirik şeirində tipin nitq fərdiliyi və portretçilik. XX əsr Azərbaycan satirası haqqında elmi-nəzəri tədqiqatlar.

Mövzu 21: XX əsrin əvvələrində realist-maarifpərvər ədəbiyyat – 2 saat.

XX əsrin əvvələrində yaranan ədəbi cərəyanlar. Realist-maarifpərvər ədəbiyyat haqqında polemik fikirlər. Realist-maarifpərvər ədəbiyyat müstəqil ədəbi cərəyan yox, ədəbi təmayül və ədəbi axın kimi. Y.V.Çəmənəminli, Ü.Hacıbəyov, S.S.Axundov, İ.Musabəyov realizm ədəbi cərəyanının nümayəndələri kimi. Realist-maarifpərvər sənətkarların yaradıcılığında məktəb, maarif, elm, təhsil və mədəniyyət məsələləri. Bu cərəyana daxil olan sənətkarların yaradıcılıq özünəməxsusluğu.

Mövzu 22: Azərbaycan ədəbiyyatında romantizmin yaranması və əsas nümayəndələri – 2 saat.

XX əsrin əvvələrində Azərbaycan ədəbiyyatında romantizm cərəyanının təşəkkülü. Romantizmin fəlsəfi, tarixi və ideya-estetik mənbələri. Azərbaycan romantizminin xarakterik xüsusiyyətləri. Romantizmdə əsas mövzular: vətən, xalq, tərəqqi, qadın azadlığı və s. Romantik ədəbiyyatda əsas janrlar: mənzum dram, tarixi dram, romantik faciələr. Romantizmdə millilik və bəşərlik. Romantik əsərlərdə dil-üslub, süjet-kompozisiya məsələləri. M.Hadi, H.Cavid, A.Şaiq, A.Səhhət və b. Azərbaycan romantik ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələri kimi.

Mövzu 23: XX əsrin əvvələrində ədəbiyyatşünaslıq - 2 saat.

XX əsrin əvvələrində ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq. F.Köçərli ədəbiyyat tarixçisi və tənqidçi kimi. S.Hüseynin ədəbi-tənqidi məqalələri. XX əsrin ədəblərinin ədəbi-nəzəri və tənqidi görüşləri. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev və C.Cabbarlının ədəbi-tənqidi və nəzəri məqalələri.

Mövzu 24: C.Cabbarlı yeni dramaturji məktəbin yaratıcısı kimi – 2 saat.

C.Cabbarlı M.F.Axundov dramaturgiyasını davam və inkişaf etdirən görkəmli bir dramaturqdur. C.Cabbarlı drama-

turkiyasında novatorluq. C.Cabbarlının ilk dramları. Sentimental ədəbiyyatın ən yaxşı nümunələridir. «Od gəlini» tarixi-dram nümunəsi kimi. Qəsdə tarixilik və müasirlik. C.Cabbarlı dramaturgiyasında fərdiləşdirmə, dil-üslub, süjet və kompozisiya məsələsi. C.Cabbarlı haqqında yazılan elmi tədqiqat əsərləri.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Axundov M.F. Komediya, povest, şeirlər. Bakı, 1989.
2. Arif M. Seçilmiş əsərləri, 3 cildə, 2-ci cild, Bakı, 1968.
3. Babazadə B. Azərbaycan sentimentalizmi, Bakı, 2003.
4. Babazadə B. Bədii ədəbiyyatda pafos. Bakı, 2007.
5. Babazadə B. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi elminin tarixi və metodologiyası, Bakı, 2008.
6. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti, Bakı, 1988.
7. Əlimirzəyev X. Problemlər və xarakterlər dramaturgiyası, Bakı, 1979.
8. Məmmədov K. XX əsr Azərbaycan gülüşü, Bakı, 1989.
9. Mir Cəlal, Xəlilov P. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları, Bakı, 1988.
10. Mir Cəlal. Klassiklər və müasirlər, Bakı, 1973.
11. Mir Cəlal. Azərbaycanda ədəbi məktəblər, Bakı, 2004.
12. Mir Cəlal, Hüseynov F. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, 1982.
13. Mütəllibov T. Ə.Haqqverdiyevin poetikası, Bakı, 1988.
14. Sultanlı Ə. Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafı tarixindən, Bakı, 1964.
15. Salmanova Z. XX əsr şeirində bədii gülüş, Bakı, 1994.
16. Səfərli Ə., Yusifli X. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, 1998.
17. Qasımzadə F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, 1974.

AZƏRBAYCAN İNTİBAH ƏDƏBİYYATI

Tərtib etdi: dos. S.M.İbrahimov

Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı intibah ədəbiyyatının qaynağı kimi

"Avesta"nın mətnlər şəklində dövrümüzədək gəlib çatması. "Avesta"nın quruluşu, taleyi, Sasanilər dövründə yenidən dəyişməsi – "Zend-Avesta".

"Avesta"nın ideya və məzmunu. Poetik nümunələrin ədəbi təhlili.

"Astiaq" əfsanəsinin ideya və məzmunu. "Astiaq" və "Tomiris" əfsanələri Heradotun "Tarix" kitabında gəlib dövrümüzədək çatması. "Tomiris" əfsanəsinin ideya və məzmunu.

"Kitabi-Dədə Qorqud" eposu qədim türk milli mentalitetinin ifadəçisi kimi

Eposun yaranma dövrü, Dədə Qorqudun şəxsiyyəti və hikmətləri. Boyların başlıca motivləri. Yazılı ədəbiyyat abidəsi kimi.

"Dirşə xan oğlu Buğacın boyu" – boyun məzmunu və surətləri.

"Salur Qazanın evi yağmalandığı boy" – boyun məzmunu və surətləri.

"Bayburan oğlu Bamsı Beyrək boyu" – boyun məzmunu və surətləri.

"Qazan bəyin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy" – boyun məzmunu və surətlər aləmi.

"Duxa Qoca oğlu Dəli Domrulun boyu" – boyun ideyası, məzmunu və surətlər aləmi.

"Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyu" – boyun məzmunu və surətlər aləmi.

"Qazlıq Qoca oğlu Yeynəyin boyu" – boyun məzmunu və surətlər aləmi.

"Basat Təpəgözü öldürdüyü boy" – boyun məzmunu və surətlər aləmi.

"Bəkil oğlu İmranın boyu" – boyun məzmunu və surətləri.

"Uşun Qoca oğlu Səgrəyin boyu" – boyun məzmunu və surətləri.

"Salur Qazan dusta qolub oğlu Uruz çıxardığı boy" – boyun məzmunu və surətləri.

"İç oğuz Daş oğuz Asi olub Beyrəyi öldürdüyü boy" – boyun məzmunu və surətləri.

Eposun qəhrəmanlıq və aşiqənə boyları. Həmin boylarda milli məişətimizin ifadəsi. Oğuzların sərhədləri. Eposun "Oğuznamə"lərdə tutduğu mövqe. Milli düşüncəmizin ifadəçisi kimi eposun tarix və mədəniyyətimizdə tutduğu yer.

VII-XI əsrlər ərəbcə yazan azərbaycanlı şairlər "Azərbaycan sivilizasiyasının" nümayəndələri kimi

Musa Şəhəvat, İsmayıl ibn Yəsar, Əbül-Abbas əl-Əmə, Mümkən Təbrizi, Xəttat Nizami Təbrizi, İskafi Zəncani, Xətibi Urməvinin həyat və yaradıcılığı. Onların poeziyasına dair qaynaqlar. Poeziyalarında milli məzmun və bəşəri ideyalar.

XI əsr Azərbaycan ədəbi tənqidinin bəşəri əhəmiyyəti

Xətib Təbrizinin tənqidi görüşləri, ədəbiyyatşünaslığa dair əsərləri. Xətibin dövrü, həyatı və bədii yaradıcılığı.

Yusif Tahir oğlu Xoylunun tənqidi fikirləri. "Həməsə"nin şərhində Xətib Təbrizi ilə üst-üstə düşən fikirləri və fərqli baxışları.

X – XII əsr Azərbaycan təsəvvüf ədəbiyyatı Şərq fəlsəfi düşüncəsinin bariz ifadəçisi kimi

Baba Kuhi Bakuvinin həyatı və yaradıcılığı. Təsəvvüf ideyaları.

Eynəlqüzzat Miyanəcinin həyatı və yaradıcılığı. Fəlsəfi baxışları.

Şihabəddin Sührəvərdinin həyatı və yaradıcılığı. Sührəvərdinin işrafiyyə ideyaları və həmin ideyalarının poeziyasında ifadəsi.

XI – XII əsr Azərbaycan intibah ədəbiyyatı

Qətran Təbrizinin həyat və yaradıcılığı. Şairin qəsidələri. Lirikası, tarixi mənzumələri. "Təbriz zəlzələsi" şeirləri. Şeirlərinin ədəbi – tarixi əhəmiyyəti.

XII əsr şairləri: *Məhsətinin* rübailəri, "Əmir Əhməd və Məhsəti" dastanı. Məhsətinin rübailərində gözəllik və məhəbbətin ifadəsi, ictimai-fəlsəfi motivlər. Mücirəddin Atabəylər sarayının şairi kimi. Fələkinin, İzzəddin Şirvaninin, Əbül-Üla Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı. Şirvanşahlar sarayı ilə bağlılıqları. Onların lirikası.

Xaqani poeziyası Şərqdə intibah ədəbiyyatının ən gözəl nümunəsi kimi. Şairin dövrü, həyatı, qəsidələri və "Töhfətül-İraqeyn" əsəri. Xaqaninin fəlsəfi şeirləri. "Mədəin xərabələri" və "Meratüs-səfa" qəsidəsi.

Nizami Gəncəvinin həyatı, ictimai-siyasi fəaliyyəti. Lirikası. "Sirlər xəzinəsi" məsnəvisinin məqalat və hekayətləri. Əsərin əxlaqi-mənəvi saflıq çağırışları. Əməyə əhəbbət, zülmün tənqidi, ictimai ədalət məsələlərinin qoyuluşu.

"Xosrov və Şirin" poemasının ideyası, məzmunu. Azərbaycan ədəbiyyatında ilk romantik poema kimi rolu. Poemada Xosrov, Şirin və Fərhad surətləri. Fərhad sevən aşiq və zəhmətkeş insan kimi. Poemada məhəbbət və humanizm

məsələləri. Poemanın bədii xüsusiyyətləri.

"Leyli və Məcnun" poemasının ideyası, məzmunu və surətləri. Poemanın yazılma tarixi. Poemanın folklor mənbələri. Poemada Nizaminin bədii istedadının ifadəsi.

"Yeddi gözəl" poemasının ideyası, məzmunu və surətlər aləmi. Poemada yeddi nağıl, yeddi şikayət, yeddi rəng məfhumu. Ədalətli şah probleminin qoyuluşu. Poemada xalq həyatı, xalq müdrikliyini təmsil edən surətlər. Şifahi xalq ədəbiyyatı motivləri. Poemanın kompozisiya xüsusiyyətləri.

"İsgəndərnamə" poemasının ideyası, məzmunu və surətləri. Nizamsinin Şərq ədəbiyyatında tutduğu mövqe. Poemanın bir mənzum epopeya kimi bədii xüsusiyyətləri. İdeal hökmdar surəti. Yunan filoloqlarının surəti. Poema şairin yaradıcılığının bədii yekunu kimi. Poemada Nizaminin özü barəsində fikirləri. Nizaminin tədqiqi tarixi. Şairin əsərlərinin nüsxələri və tərcümə prosesində mövcud qüsurlar. Onun barəsində dövlət qərarları.

XIII – XIV əsr Azərbaycan ədəbiyyatı

XII əsrdə monqolların və sonra xarəzmşahların işğalı dövründə ədəbiyyat.

Zülfüqar Şirvaninin həyat və yaradıcılığı. Lirikası. Poetik irsindən qalan nümunələr.

Hüمام Təbrizinin həyat və yaradıcılığı. Dövrü, ədəbi mühiti, sənətkarlığı.

Mahmud Şəbüstərinin həyat və yaradıcılığı. Bir filosof-şair kimi fəlsəfi ideyaları.

İzzəddin Həsənoğlu anadilli poeziyamızın ilk nümayəndəsi kimi.

"*Dastani-Əhməd Hərami*"nin məzmunu və ideyası. Surətlər aləmi. Anadilli ədəbiyyatımızın nadir nümunəsi kimi.

"Yusif və Züleyxa" mövzusunun işləyən şairlərimiz: Əli, Suli Fəqih, Mustafa Zərir, Xətai Təbrizi. Onların yazdıqları poemaların ideya-bədii xüsusiyyətləri.

Marağalı Əvhədinin həyat və yaradıcılığı. Şairin lirikası. "Cami-Cəm" əsərində əxlaqi-nəsihətamiz hekayətlər. Şairin məzhəb və təriqətlərə münasibəti. Əvhədinin "Dəhnamə"si.

Arif Ərdəbilin həyat və yaradıcılığı. "Fərhadnamə" poeması. Poemanın orijinal xüsusiyyətləri. Fərhad surətinin özünə-məxsusluğu. Mövzunun Azərbaycanla əlaqələndirilməsi. Nizamiyə münasibəti.

Əssar Təbrizinin həyat və yaradıcılığı. "Mehr və Müştəri" poeması. poemada dostluğun tərənnümü. Şairin Nizamiyə münasibəti.

Qazi Bürhanəddinin bir hökmdar kimi fəaliyyəti. Yaradıcılığında dilimizin rəvanlığı, onun tuyuqları. Tuyuqların bədii xüsusiyyətləri.

Nəimi şair və filosof kimi. Onun şagirdi İmadəddin Nəsiminin həyat və yaradıcılığı. Şairin poeziyasında hürufi ideyaları. Şairin kamil insan ideali. Nəsimidə ilahi və dünyəvi eşq. Vəhdəti-vücut fəlsəfi konsepsiyasının şerlərində ifadəsi.

XV əsrdə ədəbiyyat

XY əsrdə Azərbaycan ərazisində Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu dövlətlərinin yaranması. Şirvanşahların yenidən dirçəlməsi.

Şah Qasim Ənvarın həyat və yaradıcılığı. Fəlsəfi görüşləri. Lirikası.

Bədr Şirvaninin həyat və yaradıcılığı. Saray şairi kimi fəaliyyəti. Şirvanşah I Xəlilullahə münasibəti.

Mirzə Cahənşah Həqiqinin həyatı, hökmdar kimi fəaliyyəti və yaradıcılığı.

Osmanlı dövlətinin sarayı ilə bağlı olan klassiklərimiz: Hamidi, Süruri, Kişvəri, Həbibli, Xəlili, Bəsiri. Onların poetik irsi.

XVI əsrdə ədəbiyyat

Səfəvilər dövlətinin yaranması və inkişafı.

Həqirinin həyat və yaradıcılığı. "Leyli və Məcnun" poeması. Poemanın bədii xüsusiyyətləri.

Şah İsmayıl Xətai görkəmli dövlət xadimi kimi. Şair kimi yaradıcılığında şifahi xalq ədəbiyyatının motivləri. Siyasi şerlərində milli istiqlaliyyət motivləri. "Dəhnamə"si və "Nəsiyyətnamə"si. Müdrik fikirləri. İşlətdiyi janrlar, əsərlərinin bədii xüsusiyyətləri.

Məhəmməd Füzulinin dövrü, mühiti və həyatı. Şərq ədəbiyyatının dahi nümayəndəsi kimi. Füzuli poeziyası anadilli poeziyamızın yeni mərhələsi kimi. Şairin ədəbi irsinin öyrənilməsi tarixi. Şairin lirikası. Lirik şerlərində qəhrəmanın səciyyəsi. Orta əsr insanın mənəvi dünyası. Şairin aşiqanə, fəlsəfi, və ictimai məzmunlu şerləri. Füzuli qəzəllərinin bədii xüsusiyyətləri. Şair söz sənəti haqqında.

Füzulinin alleqorik poemaları olan "Bəngü badə" və "Söhbətül-əsmar" poemalarının ideya-bədii xüsusiyyətləri. "Həftəcam" qəsidəsi fəlsəfi əsər kimi. "Ənisül-qəlb" əsərində Füzulinin fəlsəfi baxışları. "Leyli və Məcnun" mövzusunun Füzuli qələmində ecazkar ifadəsi. Poemada orta əsr insanının faciəsi. Poemanın bədii quruluşu. İdeya və mövzu mənbələri.

Füzulinin bədii nəsrli. Məktubları. Məktubları ünvanlandığı tarixi şəxsiyyətlər və onlarda cəmiyyətin problemlərinin qoyuluşu. "Rindü Zahid" əsərində dövrün ictimai ziddiyyətlərinin təsviri. "Səhhət və Məraz" əsərinin fəlsəfi məzmunu. Sufi ideyalarının münasib formada ifadəsi. "Hədiqətüs-süəda" ədəbiyyatımızda məqtə janrında yazılmış gözəl sənət nümunəsi kimi. Əsərdə peyğəmbərlərin və imamların taleyinin əksi. Əsərdə şairin şer nümunələri.

"Mətləül-ətiqad" əsəri Füzulinin fəlsəfi əsəri kimi. "Hədisi ərbein" əsərinin ideya və mövzu aspektləri. Peyğəmbər hikmətləri. Ədəbiyyatımızda Füzuli ədəbi məktəbi.

Məhəmməd Əmaninin həyat və yaradıcılığı. Mənzum hekayələri. Şairin bədii dili. Hekayələrinin personajları.

Fədainin həyat və yaradıcılığı. "Bəxtiyarnamə" poemasının

ideya-bədii xüsusiyyətləri. Poemanın bədii xüsusiyyətləri, şairin sənətkarlığı.

XVII – XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı

XVII əsrdə poeziyanın geniş vüsət tapması. Tufarqanlı Abbas, Sarı Aşıq, Xəstə Qasımın həyatı və yaradıcılığı. "Şah İsmayıl", "Aşıq Qərib", "Əsli və Kərəm", "Qurbani", "Abbas və Gülgəz" məhəbbət dastanlarının yazılı ədəbiyyatla əlaqəsi.

Məsihinin həyat və yaradıcılığı. Şairin "Vərqa və Gülşar" poeması. Poemanın bədii xüsusiyyətləri və tarixi reallıqlarla səsləşən cəhətləri.

Saib Təbrizinin həyat və yaradıcılığı. Saibin lirikası və səbki. Əsərlərində fəlsəfi-lirik motivlər. Saibin sənətkarlığı. Ana dilində yazdığı şerlər.

Qövsü Təbrizinin həyat və yaradıcılığı. Füzuli ədəbi məktəbinin davamçısı kimi. Qövsü şerlərinin sadəliyi. Şer və sənət haqqında fikirləri.

XVIII əsr Azərbaycan ədəbi mühiti.

Məhcur Şirvaninin həyat və yaradıcılığı. "Qisseyi-Şirzad" poemasının folklor motivləri. Poemada Nadir şah rejiminə işarələr.

Nişat Şirvaninin poeziyasında ictimai motivlər. Şairin bədii irsi. Şakir Şirvaninin "Əhvali-Şirvan" poemasında istiqlalçılıq uğrunda mübarizə. Əsərdə tarixi hadisələrin inikası.

Ağa Məsih Şirvaninin həyat və yaradıcılığı. Tarixi mənzumələri və onlarda tarixi hadisələrin təsviri. Lirik şeirləri.

Molla Vəli Vidadinin həyat və yaradıcılığı. "Müsibətname" əsərinin aktuallığı. Vaqiflə olan münasibətləri. Şerlərinin dili.

Molla Pənah Vaqifin həyatı, ictimai-siyasi fəaliyyəti və yaradıcılığı. Vaqifin realizmi. Azərbaycan təbiətinin və qadın gözəlliyinin təsviri. Vaqifin bədii dili. Vaqif qoşmalarının bədii xüsusiyyətləri. Vaqif irsinin tarixi əhəmiyyəti.

Möhsün Nəsinin həyat və yaradıcılığı. "Tutinamə" əsə-

rinin ideya mənbələri. Bədii nəsrimizin gözəl nümunəsi kimi.

Məhəmmədin "Şəhriyar" dastanının məzmunu, ideyası və surətləri. Bədii nəsrimizin nümunəsi kimi. Əsərdə Şəhriyar obrazı, Saleh və Cahangir xan surətləri. Əsərdə qadın surətləri: Pərzad, Şamamabəyim və Sənubər xanım.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı

XIX əsrdə artıq şimali Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə daxil oldu və ziyalılarımızı daha çox maarifçilik ideyaları düşündürdü. Ona görə də bu dövr ədəbiyyatı maarifçilik ideyaları ilə zəngindir. Bununla belə Bahar Şirvani kimi şairlər hələ də maarifçilikdən uzaq – klassik üslubda şerlər yazırdılar. Eləcə də, şifahi xalq ədəbiyyatın aşiq şeiri üslubu da inkişaf edirdi və yazılı ədəbiyyata da təsir edirdi. Aşıq Ələsgər kimi dahi aşıqlar məhz bu əsrdə yetişmişdir.

Heyran xanım Dünbülünün həyat və yaradıcılığı. Lirik şerlərinin bədii xüsusiyyətləri.

Seyid Əbülqasim Nəbatinin həyat və yaradıcılığı. Şerlərinin ideya və mövzu qaynaqları. Şairin poeziyasında klassik janr və şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələri. Qoşmalarında Vaqifə yaxınlıq. Lirikası. Dilin sadəliyi.

A. Bakıxanovun həyat və yaradıcılığı. Şairin bədii əsərləri: "Kitabi-Əsgəriyyə" hekayəsi, "Mişkatül-Ənvar", "Miratül-cəmal" mənzum hekayələri. Bu mənzum hekayələrdə şairin romantizmdən realizmə doğru inkişafı. Şairin lirik şerləri. Polyak şairi Lado Zablotski və Y.PPolenski tərəfindən "Tatar nəğməsi" şerinin rus dilinə tərcüməsi. "Fatma tar çalır" şeiri. "Bismillah" rədifli müxəmməsi. "Şəklin göstərir" qəzəli. "Gürcülər arasında" mənzum məktubu. "Tiflis" müxəmməsi. "Təbriz əhlinə xitab" satirası.

Bakıxanovun təmsilləri: "Tülkü və qoyun", "Qurd və İlbiz", "Yersiz iftixar". İ.A.Krılovdan tərcümələri. Elmi əsəri olan "Qanuni-Qüdsi", "Əsrarül-mələkut", "Təhzi-bi-əxlaq", "Nəsa-

yeh", "Gülüstani-İrəm", "Ümumi Coğrafiya", "Kəşqül-qəraib" əsərləri. Bakıxanov maarifçi alim kimi.

Mirzə Şafi Vazehin həyat və yaradıcılığı. Şairin şerlərinin taleyi. "Məktubun intizarında" adlı lirik poeması. Şəfinin lirikası. Xəyyamənə şerləri. Şerlərində qadın azadlığı məsələsi. Şerlərinin bədii xüsusiyyətləri. M.F.Axundovla münasibəti. Onun "Divani-hikmət" məclisi. Maarifçi şair kimi.

İsmayıl bəy Qutqaşının həyat və yaradıcılığı. Nasirin "Rəşid bəy və Səadət xanım", yaxud "Şərq hekayəsi" əsəri. "Səfərnəmə"si. Ədəbi irsinin maarifçi ədəbiyyatda yeri.

Qasım bəy Zakirin həyat və yaradıcılığı. Şairin klassik şer və folklor ənənələrindən istifadəsi. Qoşma, gəraylı və təcnisləri. Lirik şerlərində Vaqif üslubu. Klassik şeir formalarında yazdığı əsərlərində Füzuli ənənələri. Zakir satiralarında tənqid hədəfləri. Zakirin təmsilləri. Şairin mənzum məktubları və onları ünvanladığı adamlar. Zakir şerinin dili, sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

M.F.Axundovun həyatı, ictimai-siyasi fəaliyyəti. Mirzə Fətəlinin lirikası. Puşkinin ölümü ilə əlaqədar yazdığı qəsidəsi. Satirik şerləri. Şerlərin tənqid hədəfləri.

M.F.Axundovun dramaturgiyası.

"Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər" komediyasının ideyası, mövzusu və surətləri. Avamlığın, fırıldaqçılığın tənqidi.

"Hacı Qara" komediyasının məzmunu, ideyası və surətləri. Xəsisliyin ifşası. Qaçqınçılıq probleminin qoyuluşu. Milli məişətimizin ifadəsi.

"Hekayəti-xırs-quldurbasan" komediyasının məzmunu, ideyası və surətləri. Komediya komik səhnələrin ustalıqla verilməsi. Gültüşün yeni məzmunu.

"Hekayəti-vəziri-xani-Lənkəran" komediyasının məzmunu, ideyası və surətləri. Komediya tənqid hədəfləri və maarifçilik ideyaları. Riyakarlığın ifşası.

"Hekayəti-Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah" komedi-

yasının məzmunu, ideyası və surətləri. Komediya Avropa və Asiya qarşudarması məsələsi. Yeniliyin tərənnümü.

"Mürəfiə vəkillərinin hekayəti" komediyasının məzmunu, ideyası və surətləri. Azərbaycan məhkəmələrində baş verən haqsızlıqların ifşası.

M.F.Axundovun "Aldanmış kəvakib" povestinin məzmunu, ideyası və surətləri. Povestdə maarifçilik ideyaları. Tarixi hadisələrə işarə. Yusif Sərrac surəti və onun səciyyəsi. Tarixi nəsrimizin nümunəsi kimi. Realist baxışlar.

M.F.Axundovun "Kəmalüddövlə məktubları" fəlsəfi traktatının fəlsəfi aspektləri və tənqid hədəfləri. Əsərdə qoyulan bir sıra siyasi məsələlər və Şərq mühafizəkarlığının ifşası. Axundovun fəlsəfi baxışlarının ifadəsi: Şərq və Yunan filosoflarına münasibəti. Vəhdəti-vücut fəlsəfi konsepsiyasına münasibəti.

M.F.Axundovun məktubları və tənqidi görüşləri. Klassiklərə: Nizamiyə, Füzuliyə, Vaqifə, Zakirə və s. münasibəti.

M.F.Axundovun Cənubi Azərbaycanda davamçıları: Mirzə Ağa Təbrizinin dramaturgiyası.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında "Səyahətnəmə"lər yazan yazıçılarımız: Zeynalabdin Marağayi və Əbdürrəhim Talıbov Təbrizi.

S.Ə.Şirvaninin həyatı, elmi-pedaqoji fəaliyyəti və yaradıcılığı. Realist şer böyük nümayəndəsi kimi. Klassik şeir üslubunda yazdığı əsərlər. Şairin yaratdığı "Beytül-səfa" məclisi. Şairin təmsilləri və mənzum hekayələri. Onların didaktik-tərbiyəvi əhəmiyyəti. Şairin satirik şeirlərinin tənqid hədəfləri. Məktubları. "Rəbiül-ətfal" kitabı. Təzkirəsi.

Xurşidbanu Natəviyanın həyatı və poetik irsi. Klassik şeir üslubu. Şerlərinin məzmunu: aşiqənə, təbiət təsvirləri, mənzumələri. Öz müasirlərinə həsr etdiyi şerlər.

Xalxalining həyat və yaradıcılığı. "Sələbiyyə" əsəri. Həmin əsərdə məişətimiz barədə orijinal fikirləri. Həyata tənqidi münasibəti. Satirik şerləri.

Mirzə Mehdi Şükühinin həyatı. Şairin bədii irsi. lirikası.

Klassik şeir üslubu. Satiralarının tənqid hədəfləri. Təmsillərinin əsas personajları. Poemalarının ideya və məzmunu.

N.Vəzirovun həyatı və yaradıcılığı. Axundov məktəbinin layiqli davamçısı kimi. Milli məişətimizin mahir tərənnümçüsü.

Komediyaları: "Əti sənin, sümüyü mənim" komediyasında məktəb tərbiyəsinin ifşası.

"Ev tərbiyəsinin bir şəkli". İnsani münasibətlərin və davranışların inikası.

"Daldan atılan daş topuğa dəyər", "Sonrakı peşimançılıq fayda verməz" və "Adı var, özü yox" komediyalarında mülkədar həyatının təsviri.

"Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük" komediyasında təcirlərin fırladaçılığının ifşası. Qadın hüquqsuzluğunun tənqidi. Komediya Əsrəf bəy surəti. Komediyanın sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

"Vay şələkum-məəlləkum" komediyasında milli məişət. Məzhəkə və gülüş hədəfi.

"Pul düşküntü Hacı Fərəc" komediyasında xəsisliyin tənqidi.

"Ağa Kərim xan Ərdəbili" əsərində milli məişətimizdən doğan problemlərini təsviri.

"Dələduz" əsərinin personajları.

"Pəhləvani-zəmanə" komediyasının məzmunu, ideyası və surətləri. Neft sənayesinə həsr edilmiş ilk əsər kimi əhəmiyyəti. Əsərdə neft, torpaq ticarətinin ifşası. Burjua əxlaqının tərənnümü.

"Keçmişdə qaçaqlar" komediyasında tarixi reallıq və qaçaqçılıq məsələlərinin qoyuluşu. Qaçaq Kərəm dastanı ilə əlaqəsi.

"Təzə əsrin ibtidaisi" pyeslərinin məzmunu, ideyası və surətləri. Sovet dövründə yazdığı bir əsər kimi bəzi xüsusiyyətləri.

N.Vəzirovun "Müsibəti-Fəxrəddin" faciəsinin məzmunu, ideyası. Dramaturgiya tariximizdə ilk faciə kimi bədii xüsusiyyətləri. Əsərdə köhnəliklə – yeniliyin mübarizəsi. Fəxrəddin

surətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri. Onun maarifçilik baxışları. Əsərdə müsbət qadın surətləri.

N.Vəzirovun publisistikası. Ədəbiyyatımızda mövqeyi. Dramaturgiya tariximizdə xidmətləri.

XX əsrin 20-ci ilinədək Azərbaycan ədəbiyyatı

XX əsr Azərbaycanın siyasi həyatında mühüm hadisələr baş verdiyi kimi, zamanın sıxıntısında ədəbiyyat da cəmiyyətin güzgüsü kimi günün reallıqlarını əks etdirirdi. Siyasi durum nə qədər sərt idisə, ədəbiyyat da öz mövqeyini sərtləşdirirdi. Bu mənada XX əsrin əvvəllərini keşməkeşli, eyni zamanda Azərbaycan mədəniyyət tariximizdə sıçrayış, milli özünüdərkən daha da dərinləşdiyi bir dövr kimi xarakterizə edə bilərik. Məhz həmin dövrdə tələyüklü bir sıra məsələlər həll edilmiş və bu işdə ədəbiyyat nümayəndələrinin də başda Nərimanlov kimi siyasətçilər olmaqla rolu çox böyük olubdur.

20-ci illərin mətbuatı: ədəbi mühitdə güclü çaxnaşma yaradan bir mətbuat olmuşdur. "Mola Nəsrəddin", "Füyuzat", "Kəşkül", "Həyat", "İrşad", "Rəhbər", "Dəbistan" və s. mətbuat orqanları.

İnqilabi-demokratik ədəbiyyatın nümayəndələri:

Cəlil Məmmədquluzadənin həyatı və jurnalistik fəaliyyəti. C.Məmmədquluzadənin dramaturgiyası:

"Ölülər" komediyasının ideyası, məzmunu və surətləri. Avamlığın, cəhalətin ifşası. İsgəndər surəti. Şeyx Nəsrullah surəti. Şeyx Nəsrullahla Mirzə Fətəlinin Dərviş Məstəli Şah surətinin müqayisəsi. İsgəndərin monoloqu.

"Anamın kitabı" pyesinin ideyası, məzmunu və surətləri. Əsərdə qoyulan dil problemi və onun bədii həlli.

"Dəli yığıncağı" pyesinin mövzusu, ideyası və surətləri. Pyesdə qoyulan problem və həmin problemin dramatik həlli. "Kamança" və "Çay dəsgahı" pyesinin məzmunu və surətləri.

Pyesdə qoyulan problem.

"Danabaş kəndinin məktəbi" pyesinin məzmunu, ideyası və surətləri. Mirzə Cəlil realizmi. Yazıçının nəsrilə dramaturgiyasının vəhdəti.

Ç.Məmmədquluzadənin "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestinin məzmunu, ideyası və surətləri. Əsərdə qoyulan problemlər. Yazıçının tənqid hədəfləri. Azərbaycan kəndinə münasibəti. Əsərdə kəndli obrazı olan Məmmədhasən kişinin səciyyəvi xüsusiyyətləri. Xudayar bəyin bədii portreti.

C.Məmmədquluzadənin hekayələri. "Usta zeynal", "Qurbanəli bəy", "Rus qızı" hekayələrində ədəbi portretləri. "Poçt qutusu", "Qoşa balınc", "Şərqlə fakültəsi" hekayələrində dəbii metod və sənətkarlıq qabiliyyəti. "Zırrama", "Yay düdüyü", "Toy" hekayələrində nadanlıqın tənqidi. Yazıçının Cənub mövzusunda yazdığı "İranda hüriyyət", "Xanın təsbehi", "Mola Fərzəli", "İki qardaş" və s. hekayələrində qoyulan məsələlər.

Mirzə Ələkbər Sabirin həyat və yaradıcılığı. Sabir satirasının gücü. Sabir və Seyid Əzim. Sabir və "Mola Nəsrəddin" jurnalı. Sabir və Mirzə Cəlil münasibətləri. Sabir poeziyasında fəhlə və kəndli obrazları. Sabir gülüşünün xarakterik xüsusiyyətləri. Sabir haqqında dövrünün qabaqcıllarının fikirləri.

N.Nərimanovun həyatı ictimai-siyasi fəaliyyəti. Publisistik fəaliyyəti.

N.Nərimanovun "Nadanlıq", "Nadir şah", "Bahadır və Sona" əsərlərinin təhlili. Pyeslərdə qoyulan məsələlər və onların bədii həlli. Bu əsərlərdə mövzunun qoyuluşu və konfliktin həlli. "Şamdan bəy" komediyasının gülüş hədəfi. Saxtakarlığın və pul düşkünlüyünün ifşası. Nərimanovun maarifçilik ideyaları. "Pir" hekayəsində avamlığın tənqidi.

Ə.Haqverdiyevin həyatı, ictimai fəaliyyəti və yaradıcılığı. "Dağılan tifaq" faciəsinin təhlili. Faciədə iflasa uğrayan mülkədarların faciəsi. "Bəxtsiz cavan" faciəsində yeniliklə köhnəliyin qarşıdurması. Pyesdə Fərhad surəti, Hacı Səməd ağa surəti. Yoxsul kəndli surətləri. "Pəri cadu" pyesinin ideya-bədii xüsu-

siyyətləri. "Ağa Məhəmməd şah Qacar" pyesi tarixi dramaturgiyamızın gözəl nümunəsi kimi. Əsərdə sənətkarlıq, konflikt, xarakterlər. Haqverdiyevin nəsrində ictimai motivlər. "Xortdanın cəhənnəm məktubları" əsərində cəhəllətin tənqidi. "Odabaşının hekayəsi", "Mozalan bəyin səyahətnaməsi", "Marallarım"da yazıçının satirik baxışı. Surətlər, xarakterlər silsiləsi. "Şeyx Şaban" hekayəsinin ideya-bədii xüsusiyyətləri. "Mirzə Səfər" hekayəsində qoyulan problem. Ə.Haqverdiyevin ədəbiyyatımızda tutduğu yüksək mövqə.

Əli Nəzminin həyatı, ictimai fəaliyyəti və yaradıcılığı. Şairin şerlərində satirik baxış: qadın hüquqsuzluğu, cəhəllə. "Olacaqımı", "Qorxuram", "Zindan", "Od tutub odlandı vətən" əsərlərinin ideya-mövzu dairəsi və tənqid hədəfləri.

M.S.Ordubadinin həyatı və 20-ci illərdə yaradıcılığı. "Vətən və hüriyyət", "Qəflət" kitablarına daxil olan şerləri. Yazıçının felyetonları. Mollanəsrəddin kimi fəaliyyəti. "Bədbəxt milyonçu" romanı. "Əndəlisin son günləri" əsərində milli təəsübkeşlik. "Qanlı illər" əsərinin tarixi əhəmiyyəti.

Əliqulu Qəmgüsərin həyat və yaradıcılığı. Şairin satirik şerləri. "Qarğalar" felyetonu. "İngiltərə", "Əl aman" şerləri. Bu şerlərdə satirik baxış. Əsərlərinin tədqiqi və nəşri.

Mirzə Əli Möcüzün həyat və yaradıcılığı. Möcüz və Sabir. Möcüz yaradıcılığında satira və xalq yumoru. Şairin şerlərində mövzu dairəsi. Şerlərində dil, üslub və forma.

Bayraməli Abbaszadənin həyatı və yaradıcılığı. Şairin poeziyasında Cənubi Azərbaycan mövzusu: "Ablayın", "Daduşcan". Şerlərində vətənpərvərlik. "Molla Nəsrəddin" jurnalında fəaliyyəti.

Realist-maarifpərvər ədəbiyyat.

S.S.Axundovun həyatı, müəllimliyi. "Tamahkar" pyesi. "Dibdəb bəy" və "Türk birliyi" əsərləri. "Kövkəbi-hüriyyət", "Qonaqlıq", "Yuxu", "Qan bulağı" hekayələri bədii nəsrin gözəl nümunəsi kimi.

"Qorxulu nağıllar" silsilə hekayələri. Həmin nağıllarda şi-

fahi xalq ədəbiyyatı motivləri.

Ü.Hacıbəyovun həyatı, publisistikası, satirası, dramaturgiyası. "Ər və arvad", "Arşın mal alan", "O, olmasın, bu olsun" komediyaları. Bu komediyalarda gülüş və həyat həqiqətləri. Komediyaaların dili və üslubu.

A.Şaiqin həyat və yaradıcılığı. İlk şerləri: "Bir quş", "Nişanlı qız", "Hürriyyət pərisi", "Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz" şerləri. Şaiqin "Köç" hekayəsi. Bu hekayədə idillik həyatı və təbiət təsvirləri. "Məktub yetişmədi" hekayəsində acı həqiqətlər. Şaiqin uşaq ədəbiyyatında xidmətləri, maarifçilik fəaliyyəti.

Sultan Məcid Qənizadənin həyat və yaradıcılığı. Pedaqoji fəaliyyəti. Məktəblilər üçün yazdığı "Müəllimlər iftixarı" əsəri. "Gəlinlərin həmayili" romanı. Romanda müxtəlif xalqlara məxsus insanların obrazı. "Allah xofu" hekayəsi. Əsərdə fatalizm və tolstoyçuluq.

Rəşid bəy Əfəndiyevin həyat və yaradıcılığı. Müəllimliyi. "Bəsirətül-ətfal" və "Arvad məsələsi" kitabları. Dramaturgiyası: "Qan ocağı", "Qonşu qonşu olsa, kor qız ərə gedər", "Saqqallın kərəməti". "Pul dəlisi" komediyaları. Realist ədəbi məktəbin böyük nümayəndəsi kimi.

Y.V.Çəmənəmzinin həyat və yaradıcılığı. Mollanəsrəddinçi kimi fəaliyyəti. Yazıcının "Bir cavanın dəftəri", "Həyatımın 20 ili" əsərləri memuar ədəbiyyatımızın gözəl nümunəsi kimi. Kiçik hekayələri: "Şaqqulunun xeyir işi", "Sərhəd məsələsi", "Vətən". "Cənnətin qəbzisi" hekayəsində tənqid hədəfi. Hekayədə Usta Ağabala və Usta Zeynal surətləri.

İbrahim bəy Musabəyovun həyat və yaradıcılığı. Nasirin "Neft və milyonlar səltənəti" povesti. Əsərdə əsas tənqid hədəfləri. Yazıcının "Cəlalət fədailəri", "Gözəllərin vəfası" əsərlərinin bədii xüsusiyyətləri.

Romantik ədəbiyyatın nümayəndələri:

Məhəmməd Hadinin həyat və yaradıcılığı. Hadi və füyuzatçılar. Hadinin romantik baxışları. Hadi poeziyasında vətənpərvərlik. Ədəbi irsinin öyrənilməsində ziddiyyətli fikirlər.

Hüseyn Cavidin həyat və yaradıcılığı. Türk ədəbiyyatının Cavidə təsiri. Şairin sənətə və ədəbiyyata baxışı. "Ana", "Maral" pyeslərinin süjeti və şairin irəli sürdüyü əsas ideya. "Şeyx Sənan" pyesində məhəbbətin tərənnümü. "İblis" pyesinin təhlili, əsərdən doğan fəlsəfi ideya. "Şeyda", "Uçurum" əsərlərində drammatizm. Pyeslərdə qoyulan problem.

Abbas Səhhətin həyat və yaradıcılığı. Səhhətin şerlərində maarif və mədəniyyət. Vətənpərvərlik mövzusunda yazdığı şerlər. "Şair, şeir pərisi və şəhərli" poemaları. Səhhət şerində təbiət motivləri. "Müsəlman ürəfalari", "Əhmədin qeyrəti" poemasının təhlili. Şairin "Sınıq saz" və "Məğrib günəşləri" kitabları.

Abdulla bəy Divanbəyoglundun həyat və yaradıcılığı. Yazıcının ilk hekayələri: "Duman", "İlan" ədibin romantikası. "Can yangısı", "Ərdoy dərəsi" əsərlərində kənd həyatının təsviri. Ədibin "Əbdül və Şahzadə" povesti, "Fəhlə" hekayəsi. Ədibin əsərlərində dil və üslub.

Ədəbiyyatşünaslıq

XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi özünlün mühüm mərhələsinə keçmişdir. Artıq təcrübəli tənqidçilər meydana gəlir və ədəbiyyatımızın inkişafında öz töhfələrini verirdilər.

Firudin bəy Köçərlinin həyat və yaradıcılığı. Tənqidçinin ədəbi-estetik görüşləri. "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabı qiymətli xəzinə kimi.

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI ÜMUMŞƏRQ KONTEKSTİNDƏ

Tərtib etdi: dos. S.M.İbrahimov

Mövzu 1: Ərəbdilli Azərbaycan ədəbiyyatı. VII əsrdən etibarən Azərbaycanda və bütün Şərq ədəbiyyatında ərəb dilində yazma ənənəsi meydana gəldi. İslamı qəbul etmiş başqa xalqların yazarları kimi, Azərbaycan yazarları da əsərlərinin ərəb dilində yazırdılar. Azərbaycan şairlərinin ərəb dilində yazmalarına baxmayaraq, onlar öz xalqlarının bədii fikrini ərəb dilində ifadə edir və vahid Şərq ədəbiyyatına Azərbaycan mövzusu gətirirdilər. Həmin şairlərin şeirlərinin mövzusu Azərbaycan coğrafiyası. Azərbaycanlı məişəti və ictimai-siyasi qaygıları ilə bağlı idi. Həmin şairlər sırasına VII-VIII əsrlərdə yaşamış Musa Şəhəvat, İsmayıl İbn Yəsar, Əbülabbas əl-Əma, X əsr şairləri Müğəlləsi Marağayi, Bərakəveyn Zəncani, XI əsr şairləri Mümkən Təbrizi, Xəlid Təbrizi, İskafi Zəncani, Urməvi, Nəsr Təbrizi, Xəttat Nizami Təbrizi, Xətib Təbrizi, XII əsr şairləri Eynəlqüzzat Miyanəci, Şihabəddin Sührəvərdi aiddir. Azərbaycan ədəbiyyatında ərəb dilində yazmaq ənənəsi XVII əsrdək davam etmişdir. Bu şairlərimizin ədəbi irsi Azərbaycan ədəbiyyatının nümunəsi olduğu kimi, həm də vahid Şərq ədəbiyyatının nadir incisi hesab edilir.

Mövzu 2: Farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatı. Fars dilində yazmaq ənənəsi Şərq ədəbiyyatında XI əsrdən başlamışdır və bu dildə ilk dəfə şeirlər yazan şairlərimiz Baba Kuhi Bakuvi, Qətar Təbrizi olmuşdur. Sonra fars dilində yazmaq ənənəsini Məhsəti Gəncəvi, Fələki Şirvani, Mücirəddin Beyləqani, Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Əbu Bəkr ibn-Xosrov, Zülfüqar Şirvani, Hümmam Təbrizi, Əvhədi Marağayi, Arif Ərdəbili, Nəsimi, Füzuli, Saib, Şəhriyar və s. şair və yazıçılarımız davam etdirmişlər. Onların yaradıcılığı bütün Şərq ədəbiyyatına yeni

məzmun gətirmiş və ona yeni istiqamət vermişdir.

Mövzu 3: Avesta və Şərq ədəbiyyatı. Avesta həm ədəbi abidə, həm də dini kitab kimi lap qədimdən Yaxın Şərqdə milli, dini düşüncələrin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bu kitab indiyədək özünün elmi-dini-ədəbi əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Avestadan gəlmə bir sıra motivlər Şərq ədəbiyyatında dərin kök salmışdır.

Mövzu 4: Nizami Gəncəvi və Şərq ədəbiyyatı. Nizami Gəncəvinin ədəbi irsi bütün Yaxın Şərq ədəbiyyatına ciddi təsir etmişdir. Bütün dünya şərqşünasları inamla Şərq ədəbiyyatında Nizami məktəbindən danışır və onun yüksək dühasını bütün dünya ədəbiyyatı üçün nümunə hesab edirlər. Şərq ədəbiyyatında Nizaminin əsərlərinə çoxlu nəzirlər yazılmış və onun sələfləri həmişə Nizaminin böyük ehtiramla yad etmişlər.

Mövzu 5: Nəsimi və Şərq ədəbiyyatı. Nəsimi yaradıcılığı Şərq fəlsəfi düşüncəsindən qaynaqlanırdı. Bu mənada onun poeziyası həm Şərq xalqları üçün, həm də dünya ədəbiyyatı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təsadüfi deyil ki, şairin cismani faciəsi bütün dünyada şəhidliyin ən yüksək nümunəsi hesab edilir və irəli sürdüyü ideyalar bütün dünyada peyğəmbərəcəsinə deyilmiş fikir kimi qəbul edilir. (Təsadüfi deyil ki, Hindistanda elə dini qruplaşmalar var ki, onu peyğəmbər kimi qəbul edir.) Nəsimin hürufizmi dünya fəlsəfi fikrinin nadir tapıntısıdır. Şairin lirik şeirləri və fəlsəfi baxışları bütün ərəb, fars və türk dünyasına ciddi təsir etmişdir. Onun mənalı həyatı şəhidlik zirvəsi, poeziyası bədii fikrin böyük təntənəsidir. Nəsimi ədəbi məktəbinin davamçıları bu günədək davam edir.

Mövzu 6: Füzuli və Şərq ədəbiyyatı. Füzulinin ədəbi irsi təkcə türk dünyası üçün deyil, bütün Şərq üçün və dünya üçün fəvqəladə hadisədir. Poetik düşüncənin möcüzəsi Füzulinin şeirlərində zühur etmişdir. Şərq ədəbiyyatında Sədidən və Hafizdən

sonra lirik şerhlərə yeni məzmun və poetik duyum gətirən şair Füzuli olmuşdur. Onun ədəbi irsi poeziyada yeni zirvə yaratmış və Şərq ədəbiyyatında Füzulidən sonra lirik şerhlər yazan şairlər yeni zirvələr yaratmaq barədə düşünməmiş və yalnız Füzuli zirvəsinə qalxmaq barədə düşünmüşlər.

Mövzu 7: Saib Təbrizi və Şərq ədəbiyyatı. XVI əsrdən etibarən Şərq şerhində yeni üslub yaranmışdır. Bu üsluba "Hind səbki" deyirlər. Həmin səbkin poetik normalarını ilk dəfə Saib Təbrizi kimi şairlər yaratmışdır. Bu səbkin xarakterik xüsusiyyəti: bəşərlik, müasirlik, əsrarəngizlik, dərin məzmun, forma və məzmun vəhdəti, vahid dini düşüncə, atalar sözlərinin və zərbi-məsəllərinin poeziyaya gətirilməsi və s.

Mövzu 8: Şərq ədəbiyyatında "Azərbaycan səbki". Azərbaycan şairləri ərəb-fars dillərində yazmalarına baxmayaraq məzmun etibarilə öz doğma vətənlərini tərənnüm edirdilər. Onların şerhlərindəki məzmun sırf Azərbaycan milli-mentaliteti, milli məişəti, fəlsəfi baxışları, dini düşüncəsi ilə bağlı olduğundan yazdıqları əsərlərin Azərbaycan səbkində olması iddia olunur. Şərq ədəbiyyatında mövcud olan samani, hind, İraq səbkliəri ilə paralel Azərbaycan səbkinin də mövcudluğu artıq elmi cəhətdən sübut olunmuşdur.

Mövzu 9: M.F.Axundov və Şərq ədəbiyyatı. M.F.Axundovun həm elmi-fəlsəfi əsərləri, həm də komediyaları ilk dəfə Şərqdə yeni ədəbi məktəb yaratmışdır. Sözlün həqiqi mənasında, M.F.Axundovdan sonra ədəbiyyatda yeni düşüncə hakim olmağa başladı. Belə ki, ədəbiyyatın hərəkətverici qüvvəsi, maarifçilik fəaliyyəti gücləndi. Ədəbiyyatın ictimai rəyin formalaşmasındakı rolu gücləndi. Yazılan əsərlərə ictimai-siyasi məzmun verildi. Mütərəqqi ideyalar satirik baxışlarla verildi. Axundov ədəbi məktəbi Şərq ədəbiyyatında realizmi gücləndirdi və mistik düşüncələrin təntənəsinə son qoydu.

Mövzu 10 H.Cavid və Şərq ədəbiyyatı. H.Cavidin ədəbi irsi tam şəkildə Şərq xalqlarının fenomenal düşüncəsi ilə bağlıdır. Onun müraciət etdiyi mövzuların hamısı vahid Şərq ədəbiyyatı ilə bağlıdır: "Xəyyam", "Səyavuş", "İblis", "Topal Teymur", "Şeyx Sənan", "Uçurum". Bu əsərləri ilə şair Şərq poetik düşüncəsinə yeni istiqamət vermiş və Avropa dramaturgiyasına məxsus geniş imkanları Şərq şeirinə gətirmişdir.

Ədəbiyyat

- 1.Səfərli Ə. və X.Yusifli. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1998
- 2.Qasımzadə F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1974
- 3.Mir Cəlal, F.Hüseynov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1982.
- 4.Azadə R.Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər). Bakı, Elm, 1975 .
- 5.Azadə R. Nizami və onun poeziya sələfləri, Bakı, Elm, 1999
- 6.Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası. I kitab, Bakı, Elm, 1984-1989
- 7.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, I çild, Bakı, Elm, 2004
- 8.Azəroğlu, Saib Təbrizinin sənət dünyası. Bakı, Yazıçı, 1981.
- 9.Araslı H.Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri, Bakı, Gənclik, 1998.
- 10.Araslı H. Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, AUGƏN, 1943.
- 11.Araslı N. Nizaminin poetikası, Bakı, Elm, 2004.
- 12.Beqdeli Q. Şərq ədəbiyyatında "Xosrov və Şirin" mövzusu, Bakı, Elm, 1970.
- 13.Vaqif M.P. Əsərləri, Bakı, Yazıçı, 1988.
- 14.Qətran Təbrizi, Divan, Bakı, Elm, 1967.

15. Əli. Qisseyi-Yusif, Bakı, Azərənşr, 1995.
16. Əssar Təbrizi, Mehr və Müştəri, Bakı, Yazıçı, 1988.
17. Əlimirzəyev X. Nizami Gəncəvinin insan konsepsiyası, Bakı, Gənclik, 2001.
18. İbahimov S. Əsədi Tusi və Fəxrəddin Gürgani, Bakı, "Ağrıdağ" nəşriyyatı, 2002.
19. İbrahimov S. Əsirəddin Əxsikəti Turani, Bakı, BDU nəşriyyatı, 2003.
20. İbrahimov S. Klassik Azərbaycan poeziyasında ideya və mövzu qaynaqları və onların tipogiyası (XII əsrədək), Bakı, Elm, 1999.
21. İbrahimov S. Farsdilli poeziyada "Azərbaycan səbki" və onun ideya-mövzu aspektləri, Bakı, Nurlan, 2003.
22. İbrahimov S. Azərbaycan ədəbiyyatı ümumşərq kontekstində. Bakı, BDU nəşriyyatı, 2006.
23. Kitabı-Dədə Qorqud, Bakı, Gənclik, 1978.
24. Kəndli-Herisçi Q. Xaqani Şirvani, Bakı, Elm, 1988.
25. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında ideya-mövzu problemləri (məqalalar toplusu), Bakı, BDU, 1990.
26. Köpürlüzadə F. Azərbaycan ədəbiyyatına dair tədqiqlər, Bakı, Sabah, 1996.
27. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı, 1-çi cild, Bakı, Elm, 1978.
28. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2-çi cild, Bakı, Elm, 1981.
29. Yusif Məddah. Vərqa və Gülşə, Bakı, Elm, 1988.
30. Yusif Balasaqunlu, Qutadqu bilik, Bakı, Gənclik, 1998.
31. Yusifov X. Şərqdə intibah və Nizami Gəncəvi, Bakı, Yazıçı, 1982.
32. Mahmudov M. Ərəb dilində yazan Azərbaycanlı şair və ədiblər (VII-XI əsrlər), Bakı, Elm, 1983.
33. Mahmudov M. Xətib Təbrizi, Bakı, Elm, 1972.
34. Məmmədəli T. Danişməndani-Azərbaycan, Bakı, Azərənşr. 1987.

35. Məhərrəmov T. Əşrəf Marağayi, Bakı, Elm, 2000.
36. Mir Cəlal. Azərbaycan ədəbi məktəbləri, Bakı, Ziya-Nurlan, 2004.
37. Mir Cəlal. Füzuli sənətkarlığı, Bakı, Azərənşr, 1958.
38. Mustafa Zərir, Yusif və Züleyxa, Bakı, Elm, 1991.
39. Nağıyev C. Qədim Şərq ədəbiyyatı tarixi, Bakı, Nurlan, 2004.
40. Nizami və Şərq ədəbiyyatı (məqalələr toplusu), Bakı, BDU, 1983.
41. Nizami G. Lirikası. "Sirlər xəzinəsi, "Şərəfnamə", Bakı, Yazıçı, 1988.
42. Nizami Gəncəvi-850 (məqalalar toplusu), Bakı, BDU, 1992.
43. Nizami Gəncəvi, Xosrov və Şirin, Bakı, 1982.
44. Nizami Gəncəvi, Heddi gözəl. Bakı, 1983.
45. Nizami Gəncəvi, Leyli və Məcnun, Bakı, 1983.
46. Nizami Gəncəvi, İsgəndərnamə, Bakı, 1983.
47. Cəfərov N. Qədim türk ədəbiyyatı, Bakı, AzAtaM, 2004.
48. Nəsimi, Seçilmiş əsərləri, Bakı, Maarif, 1985.
49. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan şairi Nizami, Bakı, Azərənşr, 1991.
50. Səfərli Ə. Məsihi, Bakı, Gənclik, 1992.
51. Səfərli Ə. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan epik şeiri, Bakı, Yazıçı, 1978.
52. Sultanov M.S. Xaqani Şirvani, Bakı, Azərənşr, 1954.
53. Sasani C. Nizaminin "Leyli və Məcnun" poeması, Bakı, Elm, 1985.
54. Füzuli M. Hədiqəttis-süəda, Bakı, Gənclik, 1993.
55. Füzuli M. Şikayətnamə, Bakı, Gənclik, 1992.
56. Hikmət xəzinəsi, Bakı, Maarif, 1992.
57. Xalibəyli T. Nizami Gəncəvi və Azərbaycan qaynaqları, Bakı, Azərənşr, 1991.
58. Xaqani, Seçilmiş əsərləri, Bakı, Yazıçı, 1987.
59. Cahani Q. Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami ənənələri,

Bakı, Elm, 1979.

60.Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. IY cilddə, Bakı, Elm, 1981, 1983, 1988, 1994, s.384,580,550,402.

61.Çavad Heyət, Azərbaycan ədəbiyyatına bir baxış, Bakı, Yazıcı, 1993.

62.Ş.İ.Xətai. Əsərləri, Bakı, Yazıcı, 1973.

63.Şah İsmayıl Xətai (məqalələr toplusu), Bakı, Elm, 1988.

64.Şəfizadə B. Avesta, Zərdüş, Azərbaycan, Bakı, Elm, 1996.

65.Şəfizadə B. Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, 2003.

66.M.F.Axundov, Əsərləri, Bakı, 2005

67.S.Ə.Şirvani, Əsərləri, Bakı, 2005

68.N.Vəzirov, Əsərləri, Bakı, 2005.

69.Q.B.Zakir, Əsərləri. Bakı, 2005

70.M.P.Vaqif, Əsərləri, Bakı, 2005.

71.C.Məmmədquluzadə, Əsərləri, Bakı, 2005.

71.Ə.Haqverdiyev, Əsərləri, Bakı, 2005

72.Əlimirzəyev X. Cəlil Məmmədquluzadənin ədəbi-tənqidi görüşləri, Bakı, 1991.

73.Əlimirzəyev X. Problemlər və xarakterlər dramaturgiyası, Bakı, 1979.

74.Mütəllibov T. Əbdürrəhman Haqverdiyevin poetikası, Bakı, 1988.

AZƏRBAYCAN TƏSƏVVÜF ƏDƏBİYYATI

Tərtib etdi: fil.e.n., dos. M.T.Vəliyev

Azərbaycan təsəvvüf ədəbiyyatı fənninin əsas obyektı, fənnin məqsəd və vəzifələri.

Təsəvvüf ədəbiyyatının yaranması, formalaşması. «Sufi» sözünün etimologiyası.

Təsəvvüf ədəbiyyatının inkişaf mərhələləri.

Təsəvvüf düşüncə sistemi: elm-əl-yəqin (şəriət), ayn əl-yəqin (təriqət); haqq əl-yəqin (həqiqət).

Məqamlar və onların xüsusiyyətləri. Təsəvvüf təlimində panteizm və monoteizm nəzəriyyəsi. Vəhdəti-vücut nəzəriyyəsi. Panteizm və vəhdəti-vücutun oxşar və fərqli cəhətləri.

Əbu Hamid Əl-Qəzali təsəvvüf nəzəriyyəsinin görkəmli nümayəndəsi kimi.

İbn Ərəbinin təsəvvüf fəlsəfəsinin inkişafında rolu.

Təriqətlər: onların yaranması xüsusiyyətləri. Təriqətlərin struktur quruluşu; ədəbi, ədəbi-siyasi, siyasi təriqətlər. Təsəvvüf ədəbiyyatında simvol və rəmzlər.

Təsəvvüfdə eşq məsələsi; real, bəşəri, ilahi. İlahi eşqin əsas xüsusiyyətləri.

Nəfs və onun mərhələləri.

Türk sufizminin inkişafında əsas amillər.

Azərbaycan təsəvvüf ədəbiyyatının inkişaf mərhələləri. İlk sufilər: Həllac Mənsur (858-922); Baba Kuhi Bakıvi (934-1050), Eynəlgüzzat Miyanəçi (1099-1131).

Sibahəddin Sührəvərdinin (1154-1191) yaradıcılığı və israqiyyə təriqətinin əsas xüsusiyyətləri.

XII əsrə qədər Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf: X.Şirvani və Nizami Gəncəvi yaradıcılığında təsəvvüf.

XIII-XIV əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf. Z.Şirvani, H.Təbrizi yaradıcılığı.

Şeyx Mahmud Səbüşteri görkəmli sufi şair kimi. «Gül-

şəni-Raz» poemasında təsəvvüf görüşlər.

Məğribi Təbrizi sufi şair kimi.

M.Əvhədi yaradıcılığında sufi-fəlsəfi fikirlər. «Cami-cəm» poeması.

Qazi Bürhanəddin yaradıcılığında təsəvvüf.

Hürufilik təriqəti. Fəzlullah Nəimi təriqətin yaradıcısı kimi. «Vəsiyyətnamə», «Novnamə», «Ərşnamə» və s. əsərlərdə təriqətin əsas prinsipləri. Hürufilik təriqətinin əsas məqsəd və vəzifələri. İmadəddin Nəsimi hürufilik təriqətinin mürsidi kimi. Nəsimi yaradıcılığında insan konsepsiyasının əsas mahiyyəti. «Məndə sığar iki cahan...» qəzəlində hürufi müddəalar.

«Sirlər dəryası» qəsidəsində şairin təsəvvüf görüşləri.

XV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf.

Ş.Q.Ənvar, M.C.Həqiqi, Hamidi və s.

Ş.İ.Xətayinin yaradıcılığında təsəvvüf. Qızılbaşlıq təriqəti və onun yaranma səbəbləri. Təriqətin əsas məqsədi.

M.Füzuli yaradıcılığı və təsəvvüf. Füzuli sufi şairdirmi məsələsinin aydınlaşması. Şairin lirikasında təsəvvüf. «Leyli və Məcnun» poeması sufizm prinsipləri əsasında yazılmış əsər kimi. «Məcnunluq» mərhələsi. Poemada şəriət, təriqət, mərifət və həqiqət mərhələlərinin şərti bölgüsü.

«Rindü Zahid» əsərində iki dünyagörüşünün qarşılaşdırılması. Klassik ədəbiyyatda rind və zahid problemi. Füzulinin Rind və Zahid qarşıdurmasına novator münasibəti.

«Səhhət və Məraz» təsəvvüfi prinsiplər əsasında yazılan əsər kimi. Əsərdə ruh, eşq, hüsn və onların mahiyyətlərinin açıqlanması.

XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında təsəvvüf; S.Təbrizi və Q.Təbrizi yaradıcılığı.

Azərbaycan aşiq yaradıcılığı və təsəvvüf: A.Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Qurbani, Aşiq Ələsgər və s.

Yeni dövr ədəbiyyatında təsəvvüf düşüncə sisteminin davamı.

Ədəbiyyat

1. Anri Masse. İslam, Bakı, 1992
2. Azəroğlu B. Saib Təbrizinin sənət dünyası, Bakı, 1981
3. Bünyadov Z. Dinlər, təriqətlər, məzhəblər. Bakı, 1997
4. Quran, Bakı, 1997
5. Məmmədov Z. Sihabəddin Şührəvərdi, Bakı, 1991
6. Məmmədov Z. XI-XIII əsrlər fəlsəfi fikir. Bakı, 1978
7. Бертелс Е.Э. Суфизм и суфийская литература, Москва, 1965
8. Кулизаде З. Из истории Азербайджанской филологии (XII-XVI) Баку, 1992
9. Азимов А. Ишрагийя и генезис современной западной филологии Баку, 1991
10. Идрис Шах. Суфизм. Москва, 1995
11. Belyayev. Y.A. Müsəlman təriqətləri, Bakı, 1991
12. Трименгем. Дж.С. Суфиские ордены в исламе, Москва, 1989
13. Nəsimi İ. «Mən bu cahana sığmazam» (tərtib Ə.Səfərli) Bakı, 1991
14. Füzuli. Seçilmiş əsərləri (tərtib Ə.Səfərli) 1984
15. Керимов Г.М. Ал-Газали и суфизм, Баку, 1963
16. Füzuli və Türkce divanından seçmələr. Ankara, 1986
17. Pola İ. Türk divan şeiri sözlüğü. Ankara, 1989
18. Cümşüdoğlu N. Füzulinin sənət və mərifət dünyası. Bakı, 1997
19. Göyüşov N. «Təsəvvüf anlamları və dərvişlik rəmzləri» (Yığcam ensiklopedik açıqlama). Bakı, 2001
20. Lahıçı Ş.M. «Şərhi – Gülşəni-raz», 2 cildə. Bakı, 2008
21. Məhəmmədi M. Saib Təbrizi və farsdilli poeziyada «Hind üslubu». Bakı, 1994

ROMANTİK ƏDƏBİYYAT

Tərtib etdi: f.e.n., dos. əvəzi S.M.Qocayeva

Orta çağların bədii təfəkkürü. Bu dövr ədəbiyyatına nüfuz edən əsas amillər. Romantik ədəbiyyatın ideya-mövzu xüsusiyyətləri.

Quran ayələri və hədislər romantik ədəbiyyatın ideya-bədii qaynağı kimi. Orta çağlar Azərbaycan ədəbiyyatına Quran qissə və ayələrinin təsirinin öyrənilməsi. Anadilli ədəbiyyatda epik əsərlərdə Quran qissələrinin işlənməsi (Qul Əlinin «Qisseyi-Yusif», M.Füzulinin «Hədiqətüs-süəda» əsərləri). Lirik əsərlərdə Quranla bağlı təlmihlər, iqtibaslar və rəmzi mənalar.

Q.Bürhanəddin yaradıcılığında Qurani-Kərimdən, hədisi-şərifdən, imam Əlinin kəlamlarından iqtibaslar. Q.Bürhanəddin poeziyasında klassik şeirimizdə heç rast gəlinməyən, bəzən də çox nadir hallarda rast gəlinən rəvayətlərə işarələr.

İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında Qurani-Kərimlə bağlı iqtibaslar. Nəsimi irsində dini rəvayətlərin humanist mahiyyətinin önə çəkilməsi. Quran rəvayətlərilə bağlı rəmzi mənalar.

Həqiri Təbrizinin «Leyli və Məcnun» məsnəvisinin münacatında Quran qissələri və peyğəmbər rəvayətləri ilə bağlı mənalar.

Ş.İ.Xətai yaradıcılığında Quran rəvayətlərinin əks olunması. Qurani-Kərimə müraciətdə Nəsimi və Xətai arasında yaxınlıq. Dini rəvayətlərin xalq yaradıcılığı ilə bağlı variantlarına işarələr.

M.Füzuli yaradıcılığına Quran və hədislərin təsiri. M.Füzulinin Həzrət Məhəmmədə və Həzrət Əliyə ithaf etdiyi ərəbcə qəsidələri. Füzuli lirikasında Quran qissələri və dini rəvayətlərlə bağlı obrazlar, sözlü mənalar, rəmzi ifadələr. Füzuli poeziyasında dini rəvayətlər vasitəsilə assosiativ obrazların

yaradılması. Dini rəvayətlərin ibrətamizliyinin Füzuli tərəfindən daha qabarıq əks etdirilməsi. Füzuli irsində mərəclə bağlı motivlər.

Saib Təbrizi yaradıcılığında dini təlmihlər. Saib şeirlərində hikmətlər.

Romantik ədəbiyyata təsəvvüfün təsiri. Sufiliyin qaynağı və təzahürü. Vəhdəti-vücut və mərifət. Məcəzi və həqiqi eşq. Seyr və süluk. Məqam və hal.

Babakuhi Bakuvinin təsəvvüf mövzulu şeirləri. Şeyx Mahmud Şəbüstərinin «Gülşəni-raz» əsərində sufi müddəalarının əksi. Q.Bürhanəddin yaradıcılığında təsəvvüf görüşləri. İ.Nəsiminin sufi şeirləri. Marağalı Əvhədinin yaradıcılığında təsəvvüfün izləri. Sufi şair Məğribi Təbrizinin ədəbi irsində eşq və irfan, moizə, məşuqun vəsfi kimi mövzuların poetik ifadəsi. Şah Qasım Ənvarın mənzum hekayələrində təsəvvüf. Ana dilimizdə qələmə alınmış «Leyli və Məcnun» əsərlərinin təsəvvüf ideyası. Məcnun kamil insan obrazı kimi. M.Füzuli poeziyasına təsəvvüfün təsiri. Saib Təbrizi yaradıcılığında təsəvvüf bədii özünü ifadə vasitəsi kimi.

Nəsimi və hürufilik. Cahan şah Həqiqi yaradıcılığında hürufilik müddəalarının təcəssümü.

Xəlvətlik təriqəti və onun xüsusiyyətləri. Xəlvətin şərtləri və faydaları. Sufilərin xəlvətlə bağlı düşüncələri. Seyid Yəhya Bakuvinin təsəvvüf görüşləri. Azərbaycanda xəlvətliyin yayılması. Ömər Rövşəni və İbrahim Gülşəni yaradıcılığı.

Mələmətilik. Eşq və mələmət. İxlas və sidq. Xarabat və şərab rəmzləri. M.Füzuli yaradıcılığında Rind obrazı.

Romantik ədəbiyyatda məhəbbət mövzuları. Məhəbbət mövzusunda yazılan əsərlərdə bəşəri ideyaların təcəssümü.

Şərqdə «Leyli və Məcnun» mövzusu. Nizami Gəncəvi, Həqiri Təbrizi və Məhəmməd Füzulinin bu mövzuda yazılmış eyniadlı əsərlərinin ideya-bədii xüsusiyyətləri. Azərbaycan divan ədəbiyyatında aşiq obrazı. Məcnun tarixi şəxsiyyət kimi. Romantik Azərbaycan ədəbiyyatında mövcud olan Leyli

obrazlarının müqayisəli təhlili.

Azərbaycan ədəbiyyatında «Yusif və Züleyxa» mövzusunda qələmə alınan məsnəvilər. «Yusif» hekayətinin tarixi kökləri və dini qaynaqları. Mövzunun Azərbaycan folklorunda yeri. Azərbaycan türkcəsində «Yusif və Züleyxa» mövzusunda yazılan əsərlər. Qul Əlinin «Qisseyi-Yusif»i anadilli məsnəvinin ilk örnəklərindən biri kimi. Sulu Fəqihin «Yusif və Züleyxa» poemasının ideya-bədii xüsusiyyətləri. XVIII əsr epik şeirində Lütfəli bəy Azərin «Yusif və Züleyxa» poeması. Sulu Fəqih, Mustafa Zərir, Şəms və Xətai Təbrizinin əsərlərinin qarşılıqlı-müqayisəli təhlili.

Azərbaycan ədəbiyyatında «Vərqa və Gülşə» mövzusu. Yusif Məddah və Məsihi Təbrizinin eyniadlı əsərlərinin qarşılıqlı-müqayisəli təhlili.

Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında «Dəhnamə»lər epistoliar janrın örnəkləri kimi. Marağalı Əvhədi və Ş.İ.Xətəinin eyniadlı məsnəvilərinin ideya-mövzu xüsusiyyətləri.

Romantik ədəbiyyatda qəhrəmanlıq motivləri. İgid obrazları. Döyüş səhnələrinin təsviri. Milli folklor, Şərq mifologiyası və əski dövrlərin yazılı ədəbiyyatı Azərbaycan divan ədəbiyyatındakı qəhrəmanlıq motivlərinin qaynağı kimi. XVII-XVIII əsrlər ədəbiyyatında nağılvari qəhrəmanlar və real tarixi şəxsiyyət olan igid sərkərdə obrazları.

Azərbaycan şeirində hind üslubu. Hind üslubunun yaranması və təkamülü. Hind üslubunun ideya-fəlsəfi əsası. Saib qəzəllərində «hind üslubu»nun bütün mərhələləri üçün əlamətdar olan xüsusiyyətlər.

Romantik ədəbiyyatda nəsr əsərləri. Orta çağlar Azərbaycan nəsrinin əsas xüsusiyyətləri. «Hədiqətüs-süəda» anadilli bədii nəsrimizin ilk irihəcmli örnəyi kimi. «Hədiqətüs-süəda» əsərlə bağlı milli ədəbiyyatşünaslıqda mövcud mübahisələr. Səcli nəsrin tarixi. Füzuli yaradıcılığında səcli nəsrin örnəkləri. XVIII əsr Azərbaycan nəsr.

Romantik ədəbiyyata folklorun təsiri. Ş.İ.Xətəinin,

M.Əmaninin və M.P.Vaqifin folklor üslubunda yazdıqları şeirlər. «Dastani-Əhməd Hərəmi», Ə.Təbrizinin «Məhr və Müştəri», Fədəinin «Bəxtiyarnamə», Məsihinin «Vərqa və Gülşə», M.Şirvaninin «Qisseyi-Şirzad» əsərlərində şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələrinin əksi. İsanın «Mehri və Vəfa» poemasında folklor motivləri. «Düzdü-Qazi»nin ideya-bədii xüsusiyyətləri və hekayəyə ərəb folklorunun təsiri. Şərqdə «Tutinamə»lər. Şərq folklor motivlərinin M.Nəsiri yaradıcılığında əks olunması.

Ədəbiyyat

1. Araslı H. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı, 1998
2. Araslı H. Böyük Azərbaycan şairi Füzuli. Bakı, 1958
3. Araslı N. Arif Ərdəbilli və onun «Fərhadnamə» poeması. Bakı, 1979.
4. Azəroğlu B. Saib Təbrizinin sənət dünyası. Bakı, 1981.
5. Cümşüdoğlu N. Füzulinin sənət və mərifət dünyası. Bakı-Tehran, 1997
6. Cümşüdoğlu N. Quran və irfan işığında. Bakı, 2003
7. Göyüşov N. Təsəvvüf anlayışları və dərvişlik rəmzləri. Bakı, 2001
8. Əlizadə S. Şah beytlər. Bakı, 1995
9. Əliyeva L. Azərbaycan ədəbiyyatında bədii nəsr. Bakı, 2002
10. Əliyev S. Füzuli (Nəzəri-bədii düşüncələr). Bakı, 1996
11. Əliyev S. Füzulinin poetikası. Bakı, 1986
12. Füzuli M.– 500. Bakı, 2000
13. Feyzullayeva V. Füzulinin qəsidələri. Bakı, 1985
14. Nağısoylu M. Quran hekayətləri. Bakı, 2001
15. İbrahimov S. Klassik ədəbiyyatda vəhdəti-vücut. Bakı, 2007
16. İbrahimov Sənan. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı (XIII

- əsrədək). Bakı, 2009
17. Qasımova A. Quran qissələri XIV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ideya-bədii qaynaqlarından biri kimi. Bakı, 2005
 18. Quliyeva M. Klassik Şərq bələğəti və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1999
 19. Quran (Ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.Bünyadov və V.Məmmədəliyev). Bakı, 1991
 20. Mahmudov M. Klassik ərəb ədəbiyyatı, Bakı, 2001
 21. Mahmudova S. H.Təbrizi. Bakı, 2004
 22. Məmmədov Z. Azərbaycanda XI-XIII əsrlərdə fəlsəfi fikir. Bakı, 1978
 23. Mir Cəlal. Füzuli sənətkarlığı. Bakı, 1958
 24. Mirzəyev A. Cami, Nəvai və Füzuli yaradıcılığında «40 hədis». Bakı, 1997
 25. Mirzəyev A. Füzulinin «Hədiqətüs-süəda» əsəri orta əsrlər tərcümə abidəsi kimi. Bakı, 2001
 26. Məhəmmədi M. Saib Təbrizi və farsdilli poeziyada hind üslubu. Bakı, 1994
 27. Mehmet Rihtım. Seyid Yəhya Bakuvi və xəlvətlik. Bakı, 2005
 28. Seyidov M. Qövsü Təbrizi. Bakı, 1966
 29. Səfərli Ə. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan epik şeiri. Bakı, 1982
 30. Səfərli Ə. Məsihi. Bakı, 1992
 31. Rüstəмова A. Azərbaycan epik şerinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər). Bakı, 1975
 32. Тримингем Дж.С. Суфийские ордены в исламе. Москва, 1989

DİVAN ƏDƏBİYYATININ POETİKASI

Tərtib etdi: f.e.n., dos. əvəzi S.M.Qocayeva

Divan ədəbiyyatına dair mənbələr və məxəzlər. Divan ədəbiyyatının ideya-mövzu xüsusiyyətləri. Quran qissələri klassik Azərbaycan ədəbiyyatının ideya-bədii qaynaqlarından biri kimi. Divan ədəbiyyatında təsəvvüf. Klassiklərin yaradıcılığına Şərq mifologiyasının və folklorun təsiri.

Poetik fikrin təşəkkülü. Əski qaynaqlar. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikasının səciyyəvi xüsusiyyətləri. Poetik fikrin inkişaf özünəməxsusluğu. Şərq poetikasına dair ilkin mənbələr. Əbül Fərəc Kudama İbn Cəfərin «Nəqdüş-şeyr» və İbn Kütəybənin «Əş-şeyr vəş şüəra» kitabları. Abdulla İbn əl-Mutazzın «Əl-Bədi» əsəri. Məhəmməd İbn Ömər Raduyaninin «Tərcümanul-bələğ»ində Şərq şeirindəki bədii ifadə vasitələrinin və poetik fiqurların təsnifatı. Rəşidəddin Vatvatın poetikaya dair nəzəri görüşləri. Xətib Təbrizinin Şərq ədəbiyyatşünaslığına, estetik fikrinə, ədəbi-bədii təfəkkürünə təsirinin istiqamətləri. Xətibin şərhçilik fəaliyyəti. «Kitab əl-kafi fi-l-əruz va-l-qavafi» traktatı Qivami Gəncəvinin «Qəsidiyi-müsənnə»si. Məhəmməd Qəzvini söz sənətinə dair.

Divan ədəbiyyatında poetik formalar. Xəmsə, məqtəl, saqınamə, hədisnamə, mövlud, hilyə, siyər, şəhrəngiz və şəhraşublar. Qazavatnamə və surnamələrin səciyyəvi xüsusiyyətləri.

Nəzm və nəsr. Münşəat örnəkləri. Təfsirlər. Təzkirələr. Məktublar. Xaqaninin nəsr. Şihabəddin Sührəvərdi nəsrinin xüsusiyyətləri. XVIII əsrin ədəbi nümunəsi olan «Düzdü qazi» ilk hekayə örnəyi kimi.

Mənzum hekayənin Xaqani yaradıcılığında ilk rüşeymləri. Nizami Gəncəvi, Marağalı Əvhədi və Şah Qasim Ənvar yaradıcılığında mənzum hekayə. Məhəmməd Əmaninin mənzum hekayələri.

Divan ədəbiyyatında nəzm şəkillərinin təşəkkülü, inki-

şaf mərhələləri, səciyyəvi xüsusiyyətləri. Qəsidə və onun tarixi inkişaf mərhələləri. Müəlləqələr. İlk ərəb qəsidələrində süjet, nəsim və təşbib. Qəsidənin «Tərdiyyat» (ov qəsidələri) adlanan növü. Fars ədəbiyyatında qəsidənin inkişaf istiqamətləri. Türk divan şeirində qəsidə. Qəsidənin bir poetik janr kimi Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi inkişaf yolu. Qətran Təbrizinin qəsidələrinin poetik özünəməxsusluqları. Xaqani Şərq ədəbiyyatında fəlsəfi qəsidənin banilərindən biri kimi. Nizami qəsidələrinin sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

Qəzəlin klassik ədəbiyyatda təşəkkülü. Şərq ədəbiyyatında qəzəl. Azərbaycan divan ədəbiyyatında qəzəlin təkamül dinamikası. Xaqani qəzəllərində bədii obrazlılıq. Nizami qəzəllərində kompozisiya. XVI əsr anadilli şeirimizdə qəzəl janrının xüsusiyyətləri. XV-XVI əsrlər Azərbaycan qəzəl ədəbiyyatının poetik-üslubi özəllikləri. XVII əsr ədəbiyyatında hind üslubunun qəzələ gətirdiyi yeniliklər.

Nəvai, Kişvəri və Füzuli yaradıcılığında müxəmməs. Vaqif müxəmməslərində ictimai-fəlsəfi çalar. Müxəmməsin növləri. Vidadinin «Müsibətnamə» poeması epik şeirdə müxəmməs örnəyi kimi.

Türk şeirində müsəmmət. Nəsiminin müsəmmət qəzəlləri. Füzuli lirikasında rədifli müsəmmət və müləmmə-müsəmmət poetik fiqurları.

Tərcibənd və tərkibənd. Anadilli poeziyada tərcibəndin ilk örnəkləri. Həbibəni yaradıcılığında tərkibəndin özünəməxsus xüsusiyyətləri. Məhəmməd Füzulinin lirikasında tərcibənd və tərkibəndlər. XVII əsr Azərbaycan ədəbiyyatında tərci formasında yazılmış şeirlər.

Tuyuq və rübai. Qazi Bürhanəddin və İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında tuyuğun xüsusiyyətləri. Rübainin Şərq ədəbiyyatında təşəkkülü. Məhsəti rübailərinin poetik özəllikləri. Füzuli yaradıcılığında rübai.

Fəsaht və bəlağət. Cahiz, Səkkaki və Məhəmməd Qəzvininin bəlağətlə bağlı nəzəri görüşləri. Sözü fəsahtini təmin

edən amillər. Məani elminin xüsusiyyətləri. Təffif. Hüsni-təlil. Hüsni-bəyan. Hüsni-nəsəq.

Divan ədəbiyyatında vəznlər. Klassik şeirdə əruz və heca vəznləri. Əruzun nəzəri əsasları. Əruz Azərbaycan divan ədəbiyyatında əsas vəzn kimi. Bəhrlərin təsnifatı. Zihafılar və təfilələr. Xətib Təbrizi ərəb əruzunu haqqında. Azərbaycan əruzunu Əkrəm Cəfərin tədqiqatlarında.

Heca vəzninin tarixi. Həkim Əhməd Yasəvinin «Divani-Hikmət»i heca vəzninin ilk örnəyi kimi. Yazılı Azərbaycan ədəbiyyatında heca vəzninin ilk nümunələri. Şah İsmayıl Xətai və Molla Pənah Vaqif yaradıcılığında heca vəznini.

Divan ədəbiyyatında bədii ifadə və təsvir vasitələri. Əks, züqafiyətəyn, lüzum, müvəşşəh, müdəvvər, tərsi, touzi, həzf, bədii mükəlimə, irsəlul-məsəl, istifhəm, iham, təzad, löff və nəşr, tənsiqüs sifət. Təşbihin növləri. Təşbih ədatları. Təlmih və iqtibaslar. Mübaliğə və onun növləri (təbliğ, iqraq, qülüb və b.). Cinas növlərinin təsnifatı. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında poetik kateqoriyalardan və bədiyyatdan bəhrələnmə.

Nizaminin poetikası. Nizami poeziyasının sənətkarlıq məsələləri. Onun Şərq şeirinə gətirdiyi poetik ənənələr. Qəzəl, qəsidə və rübainin Nizami lirikasında kəsb etdiyi xüsusiyyətlər.

Xəmsənin tarixi poetikası. Nizami poemalarının kompozisiya xüsusiyyətləri, süjet orijinallığı. Nizami poemalarında təhkiyə problemi. Metaforik-rəmzi, müqayisəli və assosiativ xarakterli təsvirlərdə bədii fiqurlar.

Aristotelin «Poetika»sı və Nizami. Antik dünyanın ən nəhəng şəxsiyyətlərindən olan Aristotellə Şərqin dəhi sənətkarı Nizami Gəncəvinin sənətə dair baxışlarının müqayisəli təhlili. Hər iki şəxsiyyətin ədəbi-nəzəri görüşlərinin ən əsas cəhətləri.

Füzulinin poetikası. Şairin bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Füzuli və bədiyyat. Füzuli yaradıcılığında nəzm və nəsr. Şairin müraciət etdiyi nəzm şəkilləri, bəhrələndiyi bədii ifadə vasitələri və poetik fiqurlar. Füzuli qəzəllərinin xüsusiyyətləri. Türk, ərəb və fars dilində qəsidə yaradıcılığı. Füzuli qəsidə-

lərinin poetik özəllikləri. Adiləşdirmə və ayırma bədii fiqurları Füzuli irsində. Füzulinin dibaçələri. Dibaçələrdə Füzulinin poetik görümləri. Füzuli şeirində bəlağət.

Füzulinin nəsr əsərləri. «Hədiqətüs-süəda» Azərbaycan ədəbiyyatında ilk məqtəl örnəyi kimi. Əsərin quruluşu, süjet xətti, dil-üslub xüsusiyyətləri. Məqtələ daxil edilən şeirlərin poetik təhlili. Qafiyəli poetik nəsr. Səclə nəsrin xüsusiyyətləri. Səc sənətinin növləri.

Şərqdə «40 hədis». Füzulinin «40 hədis»i klassik tərcümə örnəyi kimi. Orta çağlarda bədii tərcümənin növləri, nəzəri məsələləri və prinsipləri.

Saib Təbrizinin poetikası. Saib Təbrizi irsinin əsas üslubi xüsusiyyətləri və obrazlar sistemi. Saib yaradıcılığında bədii ifadə və təsvir vasitələri. Təmsil Saib irsində poetik fiqur kimi.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi, poetikası, II c. Bakı, 2006
2. Araslı N. Nizaminin poetikası. Bakı, 2004
3. Quliyev T. Əruz və qafiyəşünaslıq tarixi (VIII-XVI əsrlər). Bakı, 1998.
4. Quliyev T. Əruz. Bakı, 2001.
5. Quliyeva M. Klassik Şərq bəlağəti və Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, 1999
6. Quliyeva M. Klassik Şərq poetikası. Bakı, 1991.
7. Əkrəm Cəfər. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü. Bakı, 1977, s.416.
8. Əliyev S. Füzulinin poetikası, Bakı, 1986.
9. Əliyeva L. Klassik Azərbaycan bədii nəsrində hekayə janrı. Bakı, 2009
10. Захир ад-дин Бабур. Трактат об арузе. Москва, 1972.
11. İbrahimov S. Divan ədəbiyyatının poetikası, Bakı, 2009
12. Куделин А.Б. Средневековая арабская поэтика. Москва, 1983

13. Kərimli T. Görünməyən Füzuli. Bakı, 2001.
14. M.Nur Doğan. Fizulinin poetikası, İstanbul, 1997
15. Mahmudov M. Ərəbcə yazmış azərbaycanlı şair və ədiblər. Bakı, 2004
16. Mir Cəlal, P.Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı, 1958.
17. Mir Cəlal, Füzuli sənətkarlığı. Bakı, 1958
18. Məhəmmədi M. Saib Təbrizi və farsdilli poeziyada «hind üslubu». Bakı, 1994
19. Sabir Əlim Xəliloğlu. Füzuli ölçüləri, Füzuli sözü. Bakı, 2005, s.141-169.
20. Fazeh R. Əruz vəzninin tədrisi. Bakı, 2003.
21. Фролов О.В. Классический арабский стих. Москва, 1991.
22. Xətib Təbrizi. Kitab əl-kafi fi-l-əruz və-l-qəvafi. Bakı, 2005
23. Çavuşoğlu M. Divan şeiri. Ankara, 1986
24. Hüseynov R. Məhsəti necə varsa..., Bakı, 1989.
25. Cəfər Ə. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü. Bakı, 1977.
26. Göyüşov N. Milli sənətin nəzəri təhlilinə giriş. Bakı, 2006
27. Göyüşov N. Quran və irfan işığında. Bakı, 2003

